

Rakowski, Witold

Rozwój ludności 13 dużych państw świata w latach 1950-2050

Rocznik Żyrardowski 7, 15-62

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Witold Rakowski

Rozwój ludności 13 dużych państw świata w latach 1950–2050

Wstęp

W tomie VI „Rocznika Żyrardowskiego” przedstawiono rozwój ludności 10 największych pod względem liczby mieszkańców państw świata, które w 2000 r. przekroczyły 100 mln osób. Jeżeli liczba mieszkańców wynosiła 1 mld, można te państwa klasyfikować jako giganty demograficzne (Chiny i Indie), zaś te, w których liczba ludności przekroczyła 100 mln, możemy zaliczać do krajów wielkich.

Z kolei państwa duże to te, których liczba ludności kształtuje się w granicach 50–100 mln. One właśnie będą przedmiotem niniejszego artykułu. Oczywiście taki podział jest umowny, ale pozwalający na uświadomienie sobie roli poszczególnych grup państw w rozwoju demograficznym świata, a także ich znaczenia gospodarczego (podaż towarów i wywoływany popyt) oraz stwarzanej presji na środowisko przyrodnicze.

Celem artykułu jest przedstawienie rozwoju ludności tych państw pod względem ilościowym w latach 1950–2000 oraz przewidywanego rozwoju (prognoza) do 2050 r. w dwóch wersjach. Pisząc o rozwoju, mamy na myśli zmiany w liczbie mieszkańców, w strukturze płci i wieku. Z kolei na rozwój ilościowy składa się przyrost naturalny i migracje stałe ludności. W artykule skupimy się głównie na rozwoju i przyroście naturalnym.

Materiałem, który posłużył do napisania artykułu, są dane zawarte w takich publikacjach, jak:

- World Population Ageing 1950–2050 UN, wydanie 2003, 2007.
- World Population Prospects. The 2006 Revision, Volume I, UN, New York 2007.
- Human Development Report 2006.

Artykuł powstał głównie z myślą o studentach zgłębiających wiedzę z geografii ekonomicznej, demografii, ale też studiujących na kierunkach: politologia, międzynarodowe stosunki gospodarcze, europeistyka, dziennikarstwo, ochrona środowiska, gospodarka przestrzenna. Artykuł adresowany jest też do szerszego grona czytelników interesujących się światem.

Rozmieszczenie dużych państw i gęstość zaludnienia

Spośród 13 państw, które w 2000 r. liczyły co najmniej 50 mln mieszkańców, a jednocześnie nie przekroczyły w tym roku 100 mln, 4 z nich leżą na kontynencie europejskim, jedno w Ameryce Północnej (Meksyk), 3 leżą w Afryce i pozostałe 5 usytuowane są w Azji. Pisząc o położeniu tych państw na poszczególnych kontynentach, w publikacjach ONZ, Francję i Niemcy sytuuje się w Europie Zachodniej, W. Brytanię w Północnej, a Włochy w Europie Południowej. Z kolei Etiopię zalicza się do Afryki Wschodniej, D. R. Kongo do Środkowej, a Egipt do Afryki Północnej. Meksyk reprezentuje zaś kraje Ameryki Centralnej (środkowej) – kontynentalnej¹. Kontynent azjatycki Iran reprezentuje południowo-centralną Azję, Turcja – Zachodnią, a Filipiny (kraj wyspiarski), Tajlandia i Wietnam Azję Południowo-Wschodnią. Tak więc kraje te są położone w różnych częściach świata. Obszarowo największym z omawianych państw jest Demokratyczna Republika Kongo (dawny Zair) i nieco tylko mniejszy jest Meksyk oraz Iran. Powierzchnie Etiopii i Egiptu są zbliżone, ale łącznie zajmują nieco mniejszy obszar niż D. R. Kongo. Z pozostałych 8 państw żadne z nich nie zajmuje więcej niż 800 tys. km². Najmniejszą powierzchnię zajmują W. Brytania, Filipiny, Włochy, Wietnam i Niemcy. Każdego z nich powierzchnia nie przekracza 360 tys. km². Z pozostałych 3 państw powierzchniowo największą jest Turcja (tab. 1).

Tab. 1. Powierzchnia i gęstość zaludnienia 13 dużych państw świata

Państwo	Powierzchnia w km ²	Gęstość zaludnienia	
		1950	2007
1. Dem. Rep. Kongo (dawny Zair)	2 344 858	5	26
2. Egipt	1 001 449	22	77
3. Etiopia	1 104 300	16	73
4. Filipiny	300 000	67	287
5. Iran	1 648 195	10	43
6. Tajlandia	513 115	39	127
7. Turcja	779 452	27	96
8. Wietnam	331 689	81	259
9. Meksyk	1 958 200	14	56
10. Francja	551 500	76	111
11. Niemcy	357 021	190	232
12. Włochy	301 000	156	193
13. W. Brytania	242 900	210	247

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Rocznik Demograficzny 2008 oraz Rocznik Statystyczny Polski (różne lata)

¹ Kraje wyspiarskie położone w tej części Ameryki (np. Jamajka, Dominikana, Grenada itd.) zalicza się do Karaibów.

Bardzo zróżnicowana jest gęstość zaludnienia – od 26 osób na km² powierzchni w D. R. Kongo i prawie dwukrotnie więcej w Iranie i nieco więcej w Meksyku, Etiopii, w Egipcie – do powyżej 250 osób na Filipinach, Wietnamie oraz nieco mniej w W. Brytanii, Niemczech (tab. 1).

We wszystkich państwach w latach 1950–2007 wzrosła gęstość zaludnienia, ale najbardziej w krajach afrykańskich, azjatyckich i Meksyku, a w niewielkim stopniu w państwach europejskich. Rosnąca gęstość zaludnienia powoduje wzrost presji demograficznej na środowisko naturalne i jego dewastację w różnych postaciach.

Poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego państw dużych

Jakkolwiek do oceny poziomu rozwoju stosuje się wiele wskaźników², w niniejszej części artykułu posłużymy się tylko kilkoma z nich, w tym wskaźnikiem syntetycznym HDI (Human Development Index).

Na początek proponujemy zastosowanie wskaźnika cząstkowego, jakim jest produkt krajowy brutto przypadający na 1 mieszkańca w dolarach US w cenach bieżących (tab. 2). Dane z lat 1970–2006 wskazują, że w takich krajach jak D. R. Kongo i Etiopia nastąpił minimalny wzrost PKB. Co więcej w 2000 r. na przykład PKB na 1 mieszkańca w tych krajach było niższe aniżeli 10 czy 20 lat wcześniej i w 2006 r. nie przekraczało nadal stanu z 1990 r., to jest kształtowało się poniżej 200 dolarów US. Niski był również PKB przypadający na 1 mieszkańca w Wietnamie, bo nie przekraczał 700 \$ w 2006 r., ale był 10-krotnie wyższy niż w 1970 r. W latach 1970–1990 wzrost PKB w Wietnamie był minimalny, dopiero od 2000 r. widać systematyczny stały wzrost. Dwukrotnie wyższy PKB na 1 mieszkańca niż w Wietnamie w 2006 r., był na Filipinach i w Egipcie, przy czym w obu krajach nastąpił pewien regres w latach 2001–03 w stosunku do 2000 r. W Egipcie dochód ten w 2006 r. był nadal niższy aniżeli w 2000 r. (tab. 2), zaś na Filipinach już znacznie wyższy (o 38%). W Tajlandii i Iranie PKB na 1 mieszkańca w 2006 r. przekraczało 3000 \$ i było przeszło dwukrotnie wyższe niż w Egipcie. W Iranie słynącym z dużego wydobycia ropy naftowej i gazu ziemnego nastąpił bardzo wysoki wzrost PKB w latach 1970–1980, po czym w wyniku zmiany ustroju polityczno-ekonomicznego w 1979 r. (do władzy dochodzi przywódca religijny Ajatollah R. Chomeini – proklamowanie Republiki Islamskiej Iranu) oraz prowadzonej w latach 1980–1988 wojny z Irakiem nastąpił spadek PKB i dopiero w 2004 r. został osiągnięty stan z 1980 r. Przykład ten, zresztą nie jedyny, wskazuje, w jaki sposób woj-

² Por. W. Rakowski, *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego na świecie*, „Rocznik Żyrardowski”, tom V, WSRL, Żyrardów 2007.

na domowa i z obcym państwem może spowodować regres gospodarczy. W Tajlandii natomiast, przy pewnym zahamowaniu rozwoju w 2001 r. w wyniku kryzysu finansowego, w latach następnych następował przyspieszony rozwój. I tak w 2006 r. PKB na 1 mieszkańca był wyższy o 61% w porównaniu z 2000 r.

Z państw pozaeuropejskich omawianych w niniejszym artykule najwyższy PKB przypadający na 1 mieszkańca był w Meksyku i w 2006 r. przekraczał 7000 \$. Co więcej, Meksyk odznaczał się niemal cały czas wzrostem tego dochodu. W latach 1970–1980 dochód ten per capita wzrósł prawie czterokrotnie (w Iranie prawie siedmiokrotnie, w Tajlandii i Filipinach przeszło 3,5 krotnie), w następnym dziesięcioleciu wzrost ten był już minimalny, zaś w latach 1990–2000 znowu nastąpiło przyspieszenie i wzrost ten wynosił 86%, a w 2006 r. w porównaniu z 2000 r. nastąpił dalszy wzrost o 35%, podczas gdy w:

D. R. Kongo	o 31%,
Etiopii	o 45%,
Filipinach	o 38%,
Iranie	o 121%,
Tajlandii	o 61%,
Wietnamie	o 71%,

a w Egipcie zanotowano spadek o 3%.

Oczywiście analizując powyższe dane, należy pamiętać o stanie wyjściowym. Łatwiej jest podwoić dochód np. w okresie 10 lat przy niskim stanie wyjściowym (patrz D. R. Kongo, Etiopia) niż przy wysokim.

W 2000 r. w D. R. Kongo i Etiopii dochód per capita przekraczał zaledwie 100 \$, podczas gdy w Wietnamie wynosił prawie 400, na Filipinach prawie 1000 \$, w Egipcie i Iranie około 1500 \$ i jeszcze więcej w Tajlandii i Turcji, a w Meksyku osiągał prawie 6000 \$.

W 4 krajach europejskich dochód ten w 2000 r. wynosił od przeszło 19 000 \$ we Włoszech do powyżej 24 000 \$ w W. Brytanii (patrz tab. 2). W krajach europejskich na ogół następował systematyczny wzrost dochodu na 1 mieszkańca. Pewnym wyjątkiem był rok 2001, w którym to nastąpił niewielki spadek dochodu w Niemczech³ i w W. Brytanii w porównaniu z rokiem je poprzedzającym, a we Włoszech załamanie nastąpiło w 2000 r., po czym możemy obserwować stały wzrost PKB. Jeśli więc obliczymy przyrosty absolutne dochodu przypadające na 1 mieszkańca w różnych momentach czasowych, to okazuje się, że w latach 1970–1980 najwyższe

³ Por. J.P. Rosa, Niemcy – przypadek problemowy, największa gospodarka UE i strefy euro w gospodarczych tarapatkach, „Rocznik Żyrardowski” tom. III, WSRL, Żyrardów 2005.

Tab. 2. Produkt krajowy brutto przypadający na 1 mieszkańca w dolarach US w cenach bieżących w latach 1970–2006

Państwo	1970	1980	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. Dem. Rep. Kongo	91	219	220	104	101	104	102	116	121	136
2. Egipt	216	551	715	1497	1394	1305	1097	1152	1392	1454
3. Etiopia	56	104	213	113	109	101	107	123	144	164
4. Filipiny	183	675	724	984	915	966	961	1046	1163	1356
5. Iran	346	2321	1595	1557	1654	2011	2009	2370	2766	3446
6. Tajlandia	191	691	1572	2023	1888	2057	2296	2579	2797	3251
7. Turcja	502	1485	2628	2924	2105	2626	3372	4193	4969	5307
8. Wietnam	65	45	98	394	407	431	479	545	621	673
9. Meksyk	761	2995	3127	5823	6167	6376	6231	6610	7365	7875
10. Francja	2862	12 503	21 290	21 812	21 887	23 662	29 030	33 005	33 861	35 375
11. Niemcy	2672	11 747	21 583	23 086	22 950	24 453	29 546	33 168	33 718	34 955
12. Włochy	2030	8148	19 964	19 021	19 313	20 997	25 864	29 492	30 053	31 440
13. W. Brytania	2221	9525	17 315	24 500	24 278	26 467	30 378	35 923	36 954	39 207

Źródło: National Accounts Statistics: Analysis of Main Aggregates, 2006, UN, New York, 2008.

przyrosty osiągały 4 kraje europejskie, w tym najwyższy Francja, a najniższy Włochy. Z 9 państw pozaeuropejskich najwyższy przyrost PKB na 1 mieszkańca nastąpił w Meksyku i Iranie, a minimalny w Etiopii, a w Wietnamie zanotowano nawet spadek. W następnych 10 latach spadek nastąpił w Iranie (wojna z Irakiem), stagnacja w D. R. Kongo, niewielki przyrost zauważono na Filipinach, w Wietnamie, Meksyku, Egipcie, a względnie wysoki przyrost nastąpił w Tajlandii i Turcji, ale w państwach europejskich dziesięciokrotnie wyższy niż w Tajlandii, w tym najwyższy w W. Brytanii.

W latach 1990–2000 aż w 4 krajach nastąpił spadek PKB (Iran, Etiopia, D. R. Kongo, Włochy, a niewielki przyrost zanotowano na Filipinach, w Turcji, Wietnamie, Tajlandii, ale także we Francji, Egipcie i nieco większy w Niemczech, ale wyższy w Meksyku, a najwyższy w W. Brytanii. Ogólnie biorąc dekada lat 1990–2000 była o wiele mniej pomyślna w przyroście PKB od poprzedzającej. Bardziej pomyślne dla zdecydowanej większości omawianych państw były lata 2000–2006. Poza Egiptem w pozostałych nastąpił wyraźny przyrost PKB na 1 mieszkańca, szczególnie

w krajach europejskich, ale także w Turcji, Meksyku, Iranie, Tajlandii. Biorąc pod uwagę cały okres analizy dla którego są dostępne dane (1970–2006), to największy przyrost PKB nastąpił w krajach europejskich, w tym na wyróżnienie zasługuje W. Brytania.

Tab. 3. Przyrosty absolutne PKB w \$ US per capita w poszczególnych okresach

Państwo	1980– –1970	1990– –1980	2000– –1990	2006– –2000	2006– –1970	Ranking ¹⁾		
						1970	1990	2006
1. Dem. Rep. Kongo	128	1	–116	32	45	11	11	13
2. Egipt	335	164	782	–43	1238	8	10	9
3. Etiopia	48	109	–100	51	108	13	12	12
4. Filipiny	492	49	260	372	1173	10	9	10
5. Iran	1975	–726	–38	1889	3100	7	7	7
6. Tajlandia	500	881	451	1228	3060	9	8	8
7. Turcja	983	1143	296	2383	4805	6	6	6
8. Wietnam	–20	53	296	279	608	12	13	11
9. Meksyk	2234	132	2696	2052	7114	5	5	5
10. Francja	9641	8787	522	13563	32513	1	2	2
11. Niemcy	9075	9836	1503	11869	32283	2	1	3
12. Włochy	6118	11816	–943	12419	29410	4	3	4
13. W. Brytania	7304	7790	7185	14707	36986	3	4	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 2.

¹⁾ Ranking pod względem PKB per capita (patrz tab. 2).

Z państw pozaeuropejskich stosunkowo wysoki przyrost PKB nastąpił w Meksyku, ale przeszło 5-krotnie mniejszy niż w W. Brytanii, ponadto w Turcji (7 razy niższy), Iranie i Tajlandii (12 razy niższy). Minimalny przyrost nastąpił w D. R. Kongo, Etiopii i Wietnamie (tab. 3). Tak więc w 2006 r. między krajami europejskimi z jednej strony a krajami pozaeuropejskimi pogłębiły się różnice w PKB przypadającym na 1 mieszkańca. Jeżeli przykładowo porównamy Francję i Meksyk, to w 1970 r. różnica ta wynosiła 2101 \$ na mieszkańca, w 1980 r. wzrosła do 9508, w 1990 r. do 18 163, w 2000 r. zmalała do 15 989, a w 2006 r. wzrosła znowu aż do 27 500 \$. Różnica ta między W. Brytanią a D. R. Kongo w 2006 r. wynosiła aż 39 000 \$, a w 1970 około 21 000 \$. Przyczyn pogłębiających się różnic w poziomie rozwoju gospodarczego poszczególnych państw należy się dopatrywać w czynnikach:

- 1) historycznych, a mianowicie niemal wszystkie kraje pozaeuropejskie (częściowo poza Turcją) były uzależnione politycznie i ekonomicznie od państw europejskich lub od USA (Filipiny, Meksyk),
- 2) politycznych (przewroty wojskowe, niestabilność władzy, wojny),
- 3) etnicznych i religijnych (konflikty),
- 4) społecznych (niski poziom wykształcenia ludności, niesprawność zarządzania zasobami, korupcja),
- 5) geopolitycznych (uzależnienie od innych państw, od transnarodowych monopoli),
- 6) demograficznych (wysoki przyrost naturalny, krótki okres życia ludności, wysoki współczynnik zgonów dzieci).

Oczywiście te różnice nie będą aż tak duże, jeśli PKB w odniesieniu do 1 mieszkańca będziemy liczyć w sile nabywczej, a nie jak to wyżej analizowano według kursu walut. Siła nabywcza uwzględnia zróżnicowanie cen na dobra materialne i usługi, które ludność nabywa w poszczególnych państwach. Podstawowe artykuły, które ludność nabywa, są na ogół o wiele tańsze w krajach będących na niższym poziomie rozwoju, dlatego na przykład łatwiej jest żyć za 1000 \$ w krajach o niższym poziomie rozwoju niż o wysokim poziomie, gdzie ceny na żywność, energię, mieszkanie, transport, edukację są wysokie. Dlatego w porównaniu do kursu walut, wartość PKB liczonego w sile nabywczej będzie wyższa w krajach słabiej rozwiniętych a niższa w krajach wysoko rozwiniętych, co dla 2004 r. ilustrują dane zawarte w tab. 4. W sile nabywczej różnica PKB per capita między Francją a Meksykiem w 2004 r. wynosiła 19 497 \$, a według kursu walut 26 395 \$ i odpowiednio między W. Brytanią a D. R. Kongo 30 116 \$ i 35 807 \$. Tak więc różnice te wyrażone również w sile nabywczej waluty są olbrzymie. Różnice te mogłyby się zmniejszać gdyby tempo wzrostu PKB z roku na rok w krajach o niskim poziomie rozwoju było o wiele wyższe niż w krajach wysoko rozwiniętych. Tymczasem w niektórych z nich (tab. 4) tempo to było ujemne lub bardzo niskie, to oczywiście nie rokuje nadziei na doganianie krajów osiagających wysoki poziom PKB. Oto przykład. Jeżeli Egipt będzie osiągał roczne tempo wzrostu PKB per capita tylko 6%, to nie zmniejszy różnicy w stosunku do W. Brytanii, gdy tam roczne tempo będzie wynosić 1%. Co wynika z następującego wyliczenia. PKB w Egipcie w 2004 r. według siły nabywczej wynosiło 4211 \$ razy 6% = 253 \$ przyrostu w ciągu roku, czyli w następnym roku dochód ten wyniesie 4464 \$. W W. Brytanii dochód ten wynosił 30 821 \$ (tab. 4), co przy 1% wzrostu daje 308 \$, czyli w następnym roku dochód ten wyniesie 31 129 \$, a więc różnica, która wynosiła początkowo 26 610 \$ zwiększy się po roku do 26 665 \$. Tymczasem średnioroczne tempo PKB per capita w latach 1975–2004 w Egipcie wynosiło 2,6%, a w W. Brytanii 2,1%, a więc przy takim

tempie różnice będą się pogłębiać. Ze wszystkich 13 analizowanych państw najszybsze tempo wzrostu PKB było w Wietnamie. Jeżeli w następnych 10 latach w Wietnamie tempo to będzie wynosić 5%, to w końcu 2014 r. dochód ten osiągnie wartość 4470 \$, czyli będzie jeszcze niższy aniżeli na Filipinach był w 2004 r.

Tab. 4. PKB na 1 mieszkańca według kursu walut i siły nabywczej oraz roczne tempo wzrostu i przeciętna roczna zmiana cen konsumpcyjnych

Państwo	PKB w 2004 r.		Roczne tempo wzrostu w latach:		Przeciętna roczna zmiana cen konsumpcyjnych	
	wg kursu walut ^{a)}	PPP ^{b)}	1975–2004	1990–2004	1990–2004	2003–2004
1. Dem. Rep. Kongo	119	705	– 4,8	– 6,0	496,4	4,1
2. Egipt	1085	4211	2,6	2,5	6,8	11,3
3. Etiopia	114	756	– 0,2	1,5	4,0	3,3
4. Filipiny	1036	4614	•	0,9	6,7	6,0
5. Iran	2439	7525	– 0,1	2,3	22,0	14,8
6. Tajlandia	2539	8090	5,0	2,6	3,9	2,8
7. Turcja	4221	7753	1,8	1,6	68,4	8,6
8. Wietnam	550	2745	5,6	5,5	3,0	7,8
9. Meksyk	6518	9803	0,9	1,3	15,7	4,7
10. Francja	33896	29300	1,8	1,7	1,6	2,1
11. Niemcy	33212	28303	2,1	1,5	1,7	1,7
12. Włochy	29143	28180	2,0	1,3	3,2	2,2
13. W. Brytania	35485	30821	2,1	2,2	2,7	3,0

Źródło: Human Development Report 2006, tab. 14, UN, New York 2006.

a) wg kursu walut

b) wg siły nabywczej (PPP = Purchasing Power Parity często oznaczany także jako PPS czyli Purchasing Power Standards)

Przykłady te wskazują, że w krótkim okresie zmniejszenie różnic w poziomie rozwoju między państwami jest niemożliwe, chyba że w państwach o wysokim poziomie wystąpią jakieś nieoczekiwane kataklizmy w postaci np. długoletniej wojny. Dodać jednak należy, że wojna jedne państwa rujnuje, inne wzbogaca. Na przykład wojna w Wietnamie prowadzona w latach 1965–1973 przyczyniła się do przyspieszonego rozwoju Korei Pd., Japonii (sojusznicy USA). Wreszcie nie sposób nie wspomnieć o kryzysach gospodarczych w skali globalnej. Są państwa, które skutki tych kryzysów odczuwają w mniejszym lub większym stopniu⁴, ale na ogół więk-

⁴ Por. J.L. Bednarczyk, S.I. Bukowski, J. Misala (red.), Współczesny kryzys gospodarczy. Przyczyny – przebieg – skutki, CeDeWu, Warszawa 2009.

sze koszty ponoszą kraje o niższym poziomie rozwoju, uzależnione w eksporcie, najczęściej surowców, od krajów wysoko rozwiniętych.

Za syntetyczną miarę rozwoju społeczno-ekonomicznego uważa się wskaźnik HDI, o którym była już mowa wcześniej. Według tego wskaźnika w 1980 r. najwyższy poziom spośród 13 omawianych państw reprezentowała Francja, następnie Niemcy, W. Brytania i Włochy. Piątą pozycję zajmował Meksyk, następnie Filipiny, Tajlandia, Turcja (8), Iran (9), Egipt (10), D. R. Kongo (11), Wietnam (i szacunek) i ostatnia (Etiopia). W 2004 r. kolejność była podobna, z tym, że Niemcy zajmowały 4 pozycję, a na świecie 21, Francja 1, a na świecie 16, Włochy 3, W. Brytania 4. Meksyk wśród tych 13 państw zajmował pozycję 5, ale wśród sklasyfikowanych 177 państw świata, zajmował dopiero 53 pozycję, Tajlandia 74, Filipiny 84, Turcja 92, Wietnam 109, Egipt 111, D. R. Kongo 167, a Etiopia 170. Największy przyrost punktów w latach 1975–2004 nastąpił w Egipcie, następnie w Iranie, Tajlandii, Wietnamie i Turcji. Niewielkim przyrostem punktów charakteryzowały się państwa europejskie, ponieważ raz osiągnięty wysoki poziom nie pozwala tak szybko dokonywać postępu. Jedyne państwem, które pogorszyło swoją pozycję w 2004 r. w stosunku do 1975 r. była D. R. Kongo (tab. 5).

Tab. 5. Poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego w latach 1975–2004 według HDI

Państwo	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004	Przyrost ₁₎
1. Dem. Rep. Kongo	414	423	431	422	392	•	391	–23
2. Egipt	439	488	541	580	613	654	702	263
3. Etiopia	•	•	293	314	322	349	371	101 ^{a)}
4. Filipiny	655	689	695	722	738	759	763	108
5. Iran	567	571	612	651	695	723	746	179
6. Tajlandia	615	654	680	717	751	775	784	169
7. Turcja	591	614	650	682	713	743	757	166
8. Wietnam	540 ^{a)}	•	•	618	651	696	709	169
9. Meksyk	691	737	757	766	784	811	821	130
10. Francja	853	869	884	904	923	935	942	89
11. Niemcy	•	861	868	887	912	•	932	102 ^{a)}
12. Włochy	844	859	868	890	908	924	940	96
13. W. Brytania	851	859	868	889	927	939	940	89

Źródło: Human Development Report 2006, UN, New York 2006 s. 290–291.

¹⁾ Przyrost (ubytek) punktów w latach 1975–2004

^{a)} Szacunek

Podsumowując tę część rozważań należy stwierdzić, że pod względem PKB przypadającego na 1 mieszkańca (wg kursu walut) z 13 państw będących obiektem badań w 1970 r., najwyższy poziom reprezentowały

4 państwa europejskie, w tym szczególnie Francja i Niemcy, podobnie też było w 2006 r., z tym że czołowe miejsce zajmowała W. Brytania. Najniższy PKB przypadający na 1 mieszkańca był w 1970 r. w Etiopii, Wietnamie i D. R. Kongo, w 2006 r. te 3 państwa nadal zajmowały końcowe miejsca, tylko zmieniła się nieco kolejność, mianowicie D. R. Kongo zajmowała ostatnie miejsce, a Wietnam w wyniku zmiany polityki gospodarczej po 1990 r. przyspieszył rozwój gospodarczy i wyprzedził znacznie pod względem PKB zarówno D. R. Kongo, jak i Etiopię, zajmując w 2006 r. 11 pozycję (tab. 3). Analizując zmiany w rankingu jakie zaszły wśród tych 13 analizowanych państw w latach 1970–2006 pod względem wysokości PKB na 1 mieszkańca, to swojej pozycji nie zmieniły Włochy (4), Meksyk (5), Turcja (6), Iran (7). Awansowała Tajlandia (z 9 na 8 pozycję), wspomniany wcześniej Wietnam, Etiopia (z 13 na 12), W. Brytania (z 3 na 1). Pogorszyły swoją pozycję Francja (z 1 na 2), Niemcy (z 2 na 3), Egipt (z 8 na 9) i D. R. Kongo.

Tab. 6. Zaszeregowanie 13 dużych państw przy zastosowaniu różnych miar rozwoju

Państwo	PKB per capita 2004 r. wg		HDI		Wydatki na ochronę zdrowia*
	kursu walut	siły nabywczej	2004	1975	
1. Dem. Rep. Kongo	12	13	12	12	13
2. Egipt	10	10	11	11	9
3. Etiopia	13	12	13	13	12
4. Filipiny	9	9	7	6	10
5. Iran	8	8	9	9	7
6. Tajlandia	7	6	6	7	8
7. Turcja	6	7	8	8	6
8. Wietnam	11	11	10	10	11
9. Meksyk	5	5	5	5	5
10. Francja	3	2	1	1	2
11. Niemcy	2	3	4	4	1
12. Włochy	4	4	2	3	4
13. W. Brytania	1	1	3	2	3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przedstawionych tabel.

* wysokość wydatków na 1 mieszkańca

Biorąc pod uwagę PKB przypadające na 1 mieszkańca według siły nabywczej, uszeregowanie było następujące: pierwszą pozycję zajmowała W. Brytania, 2 Francja, 3 Niemcy, 4 Włochy, 5 Meksyk, 6 Tajlandia (wyższa), 7 Turcja (niższa), 8 Iran (niższa), 9 Filipiny (wyższa), 10 Egipt (niższa), 11 Wietnam, 12 Etiopia i 13 D. R. Kongo. Tak więc różnica w kolejności państw w tym przypadku w porównaniu z wysokością PKB liczoną we-

dług kursu walut jest niewielka. Nieco tylko inne uszeregowanie omawianych państw otrzymamy przy uwzględnieniu wskaźnika syntetycznego HDI (tab. 6) oraz wydatków publicznych i prywatnych na ochronę zdrowia na 1 osobę w 2003 r.⁵. We wszystkich tych wskaźnikach 4 państwa europejskie zajmowały cztery czołowe miejsca, przy czym najgorsze Włochy.

Z pozostałych państw najniższą pozycję zajmowały: Etiopia, D. R. Kongo, Wietnam i Egipt, a najwyższą (5 pozycję) we wszystkich wskaźnikach zajmował Meksyk. Tajlandia i Turcja zajmowały lepszą pozycję niż Filipiny, gdzie w całym okresie powojennym trwały niepokoje wewnętrzne i trwają do czasów współczesnych.

O dystansie, jaki dzieli państwa pozaeuropejskie od europejskich, świadczy najlepiej pozycja zajmowana we wskaźniku HDI wśród 177 sklasyfikowanych krajów świata, o czym wspomniano wcześniej. Cztery kraje europejskie zajmowały pozycje w 2004 r. od 16 do 21. Różnica między Francją a Niemcami była niewielka. Tymczasem Meksyk (53 pozycja) od Niemców oddzielały 32 inne państwa. Z kolei Tajlandię (74 pozycja) od Meksyku dzieliło 21 państw. Filipiny (84 pozycja) były pod tym względem bardzo zbliżone do Tajlandii, podobnie i Turcja (92 pozycja) oraz Iran (96 pozycja). Wietnam (109 pozycja) od Meksyku dzieliło 56 państw, a Egipt (111 pozycja) 58. Z kolei D. R. Kongo (167 pozycja) dzieliło od Egiptu 56 państw, a Etiopię aż 59. Dane te wskazują nie tylko na duże różnice w rozwoju między 4 państwami europejskimi i 9 pozaeuropejskimi, ale także w ramach krajów pozaeuropejskich istnieją duże dysproporcje w poziomie rozwoju. Najgorzej jednak wypadają pod tym względem państwa afrykańskie i szczególnie gnębione wojnami Etiopia i D. R. Kongo.

Zmiany w liczbie ludności dużych państw świata w latach 1950–2007 i prognoza rozwoju do 2050

Prześledzimy jak się rozwijała ludność dużych państw w drugiej połowie XX w. i na początku XXI w. (tab. 7). W 1950 r. z 13 omawianych państw największą liczbę mieszkańców miały kraje europejskie, to jest kolejno: Niemcy, W. Brytania, Francja i Włochy. W żadnym z pozostałych 9 państw liczba mieszkańców w 1950 r. nie przekraczała 30 mln, a w D. R. Kongo, Iranie i Etiopii kształtowała się poniżej 20 mln.

⁵ We Francji wydatki te wynosiły 3001 \$, we Włoszech 2266 \$, w Meksyku 582, Iranie 498, Tajlandii 260, Wietnamie 164, Etiopii 20, podczas gdy w Polsce 745 \$.

Tab. 7. Ludność 13 dużych państw świata w latach 1950–2007 i prognoza do 2050 r. w mln

Państwo	1950	1975	2000	2007	Prognoza		
					2025	2050	
						a)	b)
1. Dem. Rep. Kongo	12	24	51	61	103	177	203
2. Egipt	22	39	68	77	101	126	114
3. Etiopia	18	34	63	81	118	170	186
4. Filipiny	20	42	76	86	109	127	128
5. Iran	17	33	70	71	89	102	121
6. Tajlandia	20	41	63	65	73	75	82
7. Turcja	21	40	67	75	91	101	99
8. Wietnam	27	47	78	86	104	117	124
9. Meksyk	28	59	99	110	129	139	147
10. Francja	42	53	59	61	63	63	62
11. Niemcy	68	79	82	83	82	79	70
12. Włochy	47	55	57	59	54	50	42
13. W. Brytania	51	56	59	60	64	67	59

a) dane z 2007 r.

b) dane z 2003 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Population Ageing 1950–2050. Population Division, DESA, UN, New York 2003 oraz World Population Prospects. The 2006 Revision. Volume I. UN, New York 2007.

W okresie 1950–1975 stan ludności podwoił się w D. R. Kongo, Meksyku, na Filipinach, Tajlandii, a był bliski podwojenia w Egipcie, Etiopii, Iranie, Turcji i w Wietnamie, podczas gdy w państwach europejskich wzrost ludności wynosił: we Włoszech 17,0%, we Francji 12,6%, w Niemczech 11,6% i w W. Brytanii 11,0%.

W następnym okresie 25 lat stan ludności podwoił się w D. R. Kongo i Iranie, ale bliski podwojenia był w Etiopii, Egipcie, Meksyku i na Filipinach. W Tajlandii liczba ludności wzrosła w tym okresie o 53,7%, w Wietnamie o 66,0%, w Turcji o 67,5%, podczas gdy w Niemczech wzrost ten wynosił zaledwie 3,6%, we Francji 11,3%, w W. Brytanii 5,3%.

W okresie całego 50-lecia liczba mieszkańców D. R. Kongo i Iranu wzrosła przeszło czterokrotnie, Egiptu, Etiopii, Meksyku, Filipin, Tajlandii, Turcji przeszło trzykrotnie i Wietnamu, ze względu na długotrwałe wojny prawie trzykrotnie. Tymczasem liczba ludności W. Brytanii zwiększyła się o 15,7%, Niemiec o 20,6%, Włoch o 21,3% i Francji o 40,5%. Stąd też

w 2000 r. spośród 13 omawianych państw najwięcej mieszkańców liczył już Meksyk, a na drugim miejscu były dopiero Niemcy (tab. 7). Pozostałe 3 państwa europejskie zajmowały już końcowe miejsca. Mniej mieszkańców od W. Brytanii, Włoch i Francji w 2000 r. posiadała D. R. Kongo, na której terenie od lat 60. ubiegłego wieku wybuchały co pewien czas konflikty zbrojne, a w latach 1996–2001 trwała wojna domowa, która pochłonięła wiele istnień ludzkich. W latach 2000–2007 największy wzrost liczby mieszkańców nastąpił w Etiopii (o 28,6%) i w D. R. Kongo (19,6%) i nieco mniejszy w Egipcie (13,2%), na Filipinach (13,1%), Turcji (11,9%), Meksyku, Wietnamie (10,2%), a minimalny w Iranie, Tajlandii, Francji (poniżej 4%) oraz w pozostałych 3 państwach europejskich (poniżej 2%). Tak więc w 2007 r. więcej mieszkańców niż Niemcy liczył nie tylko Meksyk, lecz także Filipiny i Wietnam, a dorównywała im Etiopia. Włochy, które wśród tych 13 państw dużych w 1950 r. zajmowały pod względem liczby mieszkańców 4 miejsce, w 2007 r. – 13. Tak więc zróżnicowane tempo wzrostu liczby mieszkańców w poszczególnych państwach przyczyniło się do tego, że kraje pozaeuropejskie o małym potencjale demograficznym w 1950 r. w okresie zaledwie pół wieku zdołały ten potencjał co najmniej potroić i wyprzedzić w tym zakresie państwa europejskie, które jeszcze w połowie XX w. przodowały pod względem reprezentowanego potencjału demograficznego. Jeśli uwzględnimy 23 największe państwa świata to w 1950 r. Niemcy zajmowały 7 miejsce pod względem liczby mieszkańców, W. Brytania (po Brazylii) 9, Włochy 10, Francja wraz z Bangladeszem 11. W 2000 r. Niemcy zajmowały już 12 miejsce na świecie, zaś Francja z Wielką Brytanią 20, a Włochy 22.

Udział 4 państw europejskich w potencjale demograficznym dużych państw świata w 1950 r. wynosił 52,9%, zaś w 2000 r. już tylko 28,8%, a w 2007 r. 26,8% i przewiduje się, że w 2025 r. zmaleje do 22,3% (tab. 7). W perspektywie do 2025 r. jak też do 2050 r. przewiduje się, że najszybszy wzrost liczby ludności nastąpi w D. R. Kongo, gdzie w latach 2000–2025 ma nastąpić podwojenie liczby mieszkańców. Prognoza z 2000 r. przewidywała nawet w okresie 50 lat czterokrotny wzrost. Następną prognoza z 2006 r. nieco ten wzrost złagodziła, podobnie zresztą jak i dla pozostałych państw pozaeuropejskich (z wyjątkiem Egiptu), natomiast dla państw europejskich przewidywania z 2006 r. w stosunku do prognoz wcześniejszych są bardziej optymistyczne, to znaczy że spadek liczby ludności będzie o wiele niższy od przewidywanego w latach poprzednich⁶.

Drugim państwem z 13 rozpatrywanych, w którym ma nastąpić w latach 2000–2025 prawie podwojenie liczby mieszkańców, a w perspektywie do lat 2050 prawie potrojenie, jest Etiopia. Są to dwa kraje – jak wynika

⁶ Por. World Population Prospects. The 2006 Revision. Volume I. UN, New York 2007.

z wcześniejszej analizy – najstabilniej rozwinięte gospodarczo i najbardziej dotknięte konfliktami zbrojnymi.

Okres stabilizacji politycznej i pewnego rozwoju gospodarczego może powodować utrzymywanie się w długim okresie wysokiego przyrostu naturalnego, przyczyniającego się do dalszego wysokiego wzrostu liczby mieszkańców.

Prognozuje się, że wolniej już będzie wzrastać liczba ludności w innych omawianych tu państwach pozaeuropejskich, co ilustrują następujące dane (wzrost w %):

Państwo	2025	2050 ^{a)}	2050 ^{b)}
	2000	2000	2000
Egipt	48,5	85,3	67,6
Filipiny	43,4	67,1	68,4
Iran	12,6	45,7	72,8
Meksyk	30,3	40,4	48,5
Tajlandia	15,9	19,0	30,1
Turcja	35,8	50,7	47,8
Wietnam	33,3	50,0	59,0

Przewiduje się, że w żadnym z nich liczba mieszkańców w latach 2000–2025 nie wzrośnie powyżej 50%, a są takie, że nawet poniżej 20%. Z kolei do 2050 nie prognozuje się dla każdego z nich podwojenia liczby mieszkańców. Dla państw europejskich przewiduje się niewielki wzrost liczby ludności (Francja, W. Brytania) lub nawet spadek – dla Niemiec i Włoch (tab. 7). W prognozach opracowanych przez Departament do spraw Ekonomicznych i Społecznych ONZ⁷ zakłada się 4 warianty, a mianowicie niski, średni, wysoki oraz stały. Ten ostatnio wymieniony wariant zakłada, że w przyszłości przyrost naturalny cały czas będzie wynosił tyle co w 2005 r. Przy tych czterech wariantach ludność np. Etiopii w poszczególnych latach wynosiłaby (w mln):

	2010	2020	2030	2050
I niski	89	109	129	159
II średni	90	113	137	183
III wysoki	90	117	145	210
IV stały	91	123	167	321
a we Francji odpowiednio:				
I	62	63	62	59
II	62	65	67	68
III	63	67	71	79
IV	62	65	67	69

a) Prognoza z 2000 r.

b) Prognoza z 2006 r.

⁷ World Population Prospects. The 2006 Revision. Volume I, UN, New York 2007.

Dla 2010 r. nie ma w zasadzie różnic między wariantami, natomiast im dalej od 2010 r., tym większe różnice w szacowaniu przyszłego stanu ludności. Szczególnie te różnice widać w przypadku Etiopii. Między skrajnymi wariantami różnica w liczbie ludności dla 2020 r. wynosiła 14 mln, dla 2030 r. już 38, a dla 2050 r. aż 162 mln. Dla Francji, gdzie przyrost naturalny jest bardzo niski, rozbieżność pomiędzy poszczególnymi wariantami w szacowaniu liczby mieszkańców jest niewielka i największa różnica wystąpiła między wariantem I a III (20 mln dla 2050 r.).

Przyrost naturalny w latach 1950–2005 i prognoza do 2050 r.

Jedynym czynnikiem, który wpływa na zmianę liczby ludności na świecie ogółem, jest przyrost naturalny. Definiowany jest on jako różnica między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów. W celach porównawczych liczba urodzeń, zgonów i przyrost naturalny odnosi się do tysiąca mieszkańców i wyraża się w ‰. Stąd najczęściej mówimy o współczynniku urodzeń, zgonów, przyrostu naturalnego. Jeśli chodzi o poszczególne kontynenty, państwa, jednostki terytorialne, to o zmianie liczby mieszkańców, prócz przyrostu naturalnego, decydują jeszcze migracje stałe (napływ, odpływ), a właściwie saldo migracji (dodatnie, ujemne, zerowe). Te dwa składniki ruchu ludności, czyli przyrostu naturalnego i saldo migracji, składają się na przyrost rzeczywisty ludności.

W niniejszej części artykułu zajmiemy się przyrostem naturalnym.

Kształtowanie się współczynnika urodzeń i zgonów

W publikacjach ONZ przytacza się dane dotyczące przyrostu naturalnego (urodzenia, zgony) dla poszczególnych lat lub podaje się przeciętne dane dla okresów pięcioletnich w wariancie średnim. Są to oczywiście dane przybliżone. Będziemy się posługiwać danymi dla okresów pięcioletnich. Otóż dla 4 krajów europejskich współczynnik (stopa) urodzeń kształtował się od 19,5‰ w latach 1950–1955 (Francja) do 8,7‰ (Niemcy) w latach 2000–2005 i ma być nieco wyższy w latach 2045–2050 (tab. 8).

W krajach pozaeuropejskich znajdujących się na o wiele niższym poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznym współczynnik urodzeń w latach 1950–1955 przekraczał 40‰, a w niektórych krajach osiągał wartości maksymalne i wynosił nawet 50‰ (Etiopia). W latach 1970–1975 współczynnik urodzeń tylko w niektórych z nich był niższy od 35‰ (Tajlandia), w Iranie i Meksyku nadal przekraczał 40‰, a w Etiopii nawet wynosił 48‰. W końcu XX w. w niektórych z nich nie przekraczał już 20‰ (Tajlandia, Iran), ale w D. R. Kongo, Etiopii nadal wynosił powyżej 40‰.

Tab. 8. Kształtowanie się * przyrostu naturalnego w 13 dużych państwach świata w latach 1950–2050 w %.

Państwo	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2015-2020	2035-2040	2045-2050
1. D. R. Kongo	u.	47,3	48,0	48,3	48,1	48,2	48,5	48,5	48,7	49,2	49,6	44,9	32,3	26,4
	z.	28,4	23,6	22,2	20,6	19,0	17,7	17,8	19,0	21,1	19,3	15,2	10,1	8,6
	p.n.	21,9	24,4	26,1	27,5	29,2	30,8	30,6	29,7	28,1	30,3	29,7	22,2	17,8
2. Egipt	u.	48,6	44,8	45,4	41,5	40,4	39,8	37,9	36,0	29,1	26,8	20,6	15,6	13,5
	z.	24,0	21,0	20,4	18,3	16,0	14,5	12,6	10,2	8,0	6,6	5,4	6,5	7,3
	p.n.	24,6	23,8	25,0	23,2	24,4	25,3	25,3	24,8	21,1	20,2	19,6	15,2	9,1
3. Etiopia	u.	51,6	50,1	49,7	49,1	48,4	48,0	48,0	47,6	44,1	40,7	33,1	23,3	20,2
	z.	30,4	27,2	23,9	22,0	20,8	20,0	19,7	18,3	17,2	15,8	14,4	10,7	6,3
	p.n.	21,2	22,9	25,8	27,1	27,6	28,0	28,3	29,3	29,7	28,3	22,4	17,0	13,5
4. Filipiny	u.	48,2	45,8	43,5	41,5	39,3	37,8	36,5	33,8	31,7	28,4	21,0	14,6	13,3
	z.	18,4	15,3	12,7	11,5	10,4	9,2	8,2	7,2	6,3	5,1	4,7	6,0	7,0
	p.n.	29,8	30,5	30,8	30,0	28,9	28,6	27,3	26,6	25,4	23,3	16,3	8,0	6,3
5. Iran	u.	47,0	45,8	45,4	44,6	42,5	43,7	45,5	39,9	30,6	19,5	19,1	13,0	11,5
	z.	22,8	20,2	18,0	15,4	13,2	11,7	10,7	8,3	6,7	5,5	5,2	7,1	8,7
	p.n.	24,2	25,6	27,4	29,2	29,3	32,0	34,8	30,6	23,9	13,6	12,1	5,9	2,8
6. Tajlandia	u.	44,0	44,2	43,2	39,1	33,7	28,0	23,8	20,5	18,4	17,0	12,7	11,0	10,6
	z.	15,6	13,9	12,2	10,6	9,2	8,1	7,4	7,3	7,4	8,1	9,3	12,3	13,6
	p.n.	28,4	30,3	31,0	28,5	24,5	19,9	16,4	13,2	11,0	8,9	3,4	-1,3	-3,0
7. Turcja	u.	50,8	48,2	43,9	40,2	37,9	34,1	32,2	26,9	24,8	22,5	18,4	15,8	11,6
	z.	23,5	19,8	16,4	13,5	11,6	10,2	9,3	8,6	7,2	6,2	5,8	6,3	8,4
	p.n.	27,3	28,4	27,5	26,7	26,3	23,9	22,9	18,3	17,6	16,3	13,1	9,5	4,1
8. Wietnam	u.	42,7	45,5	45,9	42,5	38,9	36,1	33,9	32,5	28,2	21,4	20,1	16,0	12,3
	z.	23,9	22,9	21,1	18,8	16,6	12,9	11,1	9,1	6,9	5,2	5,1	7,1	9,0
	p.n.	18,8	22,6	24,8	23,7	22,3	23,2	22,8	23,4	21,3	15,7	14,9	10,9	5,2
9. Meksyk	u.	48,0	46,8	44,7	43,8	42,6	36,5	31,8	29,0	27,1	23,7	21,4	15,7	12,2
	z.	16,6	13,6	11,5	10,4	9,1	7,4	6,4	5,7	5,2	4,7	4,7	5,2	7,6
	p.n.	31,4	33,2	33,2	33,4	33,5	29,1	25,4	23,3	21,9	19,0	16,7	10,5	4,6
10. Francja	u.	19,5	18,4	18,1	17,0	16,3	14,0	14,3	13,7	12,8	12,6	12,8	11,2	10,8
	z.	12,8	11,8	11,2	11,0	10,7	10,3	10,1	9,5	9,2	9,2	9,4	10,8	11,5
	p.n.	6,7	6,6	6,9	6,0	5,6	3,7	4,2	4,2	3,6	3,1	3,6	1,8	-1,1
11. Niemcy	u.	16,0	16,5	17,8	15,9	11,4	10,3	10,8	11,1	10,0	9,5	8,7	8,5	8,4
	z.	11,1	11,6	11,8	12,3	12,2	12,2	12,1	11,6	11,2	10,7	10,8	11,9	13,7
	p.n.	4,9	4,9	6,0	3,6	-0,8	-1,9	-1,3	-0,5	-1,2	-1,2	-2,1	-3,4	-5,7
12. Włochy	u.	18,3	18,0	18,7	17,9	16,1	13,0	10,7	9,9	9,7	9,2	9,4	8,5	8,6
	z.	9,9	9,6	9,7	9,8	9,8	9,8	9,7	9,5	9,7	9,9	11,5	13,2	14,3
	p.n.	8,4	8,4	9,0	8,1	6,3	3,2	1,0	0,4	0	-0,7	-0,5	-4,7	-5,7
13. W. Brytania	u.	15,9	16,5	18,4	17,4	14,5	12,4	13,5	13,7	13,2	12,2	11,8	11,8	11,0
	z.	11,7	11,6	11,8	11,7	11,8	11,9	11,8	11,4	11,3	10,8	10,2	10,0	10,9
	p.n.	4,2	4,9	6,6	5,7	2,7	0,5	1,7	2,3	1,9	1,4	1,6	1,8	0

* Są to tzw. współczynniki surowe (crude).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Population UN, New York 2007 Prospects: The 2006 Revision, Volume I: Comprehensive Tables.

W przyszłości, czyli w połowie XXI w., współczynnik urodzeń będzie generalnie mały w krajach pozaeuropejskich. W D. R. Kongo, w Etiopii nadal jednak przekraczał będzie 20‰, czyli więcej niż w krajach europejskich w 1950 r. Analizując kształtowanie się stopy urodzeń w latach 1950–2005, widać, że w D. R. Kongo proces zmian w tym zakresie przebiegał inaczej niż w pozostałych państwach.

Wysokość przyrostu naturalnego zależy jednak od wysokości kształtowania się drugiego składnika, mianowicie od stopy zgonów. Na niskim etapie rozwoju ludzkości najczęściej występuje wysoka stopa urodzeń i wysoka stopa zgonów, a w rezultacie jest niski przyrost naturalny (poniżej 10‰), ale może występować też ubytek naturalny. Dopiero w miarę poprawy warunków życia (lepsze odżywienie, wyższy stopień higieny, lepsza opieka zdrowotna) następuje spadek stopy zgonów, często przy utrzymywaniu się na wysokim poziomie stopy urodzeń (patrz Iran w latach 1950–1985, Etiopia w latach 1950–2005, D. R. Kongo w latach 1950–2005, Meksyk w latach 1950–1970), w wyniku takich procesów przyrost naturalny przekracza 20‰, a często nawet 30‰.

W analizowanych krajach pozaeuropejskich już w latach 50. XX w. współczynnik zgonów na ogół nie przekraczał 25‰ (z wyjątkiem Etiopii), podczas gdy na początku XX w. wynosił powyżej 40‰. Najwyższą stopę zgonów w latach 1950–1955 z 9 krajów pozaeuropejskich charakteryzowała się Etiopia (30,4‰) i pozostałe dwa kraje afrykańskie, a najniższe Tajlandia i Meksyk. Z 4 państw europejskich najniższa stopa zgonów występowała w owym czasie we Włoszech (9,9‰) a w pozostałych 3 nie przekraczała 13‰. W porównaniu więc do Etiopii była przeszło dwukrotnie niższa. Wraz z upływem czasu we wszystkich krajach występował systematyczny spadek stopy zgonów. W rezultacie takiego procesu na początku XXI w. współczynnik zgonów w zdecydowanej większości omawianych tu państw pozaeuropejskich (z wyjątkiem D. R. Kongo i Etiopii) był niższy aniżeli w państwach europejskich. Taka sytuacja jest spowodowana młodszą strukturą wieku mieszkańców państw azjatyckich, afrykańskich i Ameryki Łacińskiej, o czym będzie mowa w następnej części artykułu. Również w dalszej perspektywie czasowej nastąpi spadek stopy zgonów w Etiopii i D. R. Kongo, a nieco wzrośnie w pozostałych krajach – na skutek starzenia się mieszkańców. Prognozuje się, że w 2050 r. współczynnik zgonów w omawianych krajach pozaeuropejskich będzie jeszcze nadal niższy aniżeli w krajach europejskich (tab. 8).

Tendencje zmian w przyroście naturalnym w latach 1950–2050

Skoro zachodziły duże zmiany, zwłaszcza w krajach pozaeuropejskich, w stopie urodzeń i zgonów w omawianych państwach ostatecznie

ujawniają się one w zmniejszającym się przyroście naturalnym. Na początku drugiej połowy XX w. we wszystkich 9 państwach pozaeuropejskich przyrost naturalny przekraczał 20‰, a w niektórych z nich nawet 30‰ (Meksyk, Tajlandia).

Znajdowały się one przeto w II fazie rozwoju demograficznego, czyli występowała eksplozja demograficzna. Przy tak wysokim przyroście naturalnym w okresie 20 czy 25 lat następowało podwojenie liczby mieszkańców (patrz tab. 7). W takich państwach jak D. R. Kongo, Etiopia, Filipiny eksplozja ta trwała jeszcze w latach 2000–2005. W Iranie, Wietnamie, Meksyku eksplozja trwała do 1995 r., po czym w Iranie nastąpił raptowny spadek przyrostu naturalnego do poniżej 15‰, a w Meksyku obniżył się do 19‰. W Tajlandii eksplozja trwała do lat 80. XX w., a w Turcji nieco dłużej, bo do 1985 r. Zatem 5 państw pozaeuropejskich będących tu przedmiotem rozważań na początku XXI w. wkroczyło w III fazę rozwoju demograficznego, gdzie przyrost naturalny wynosił w granicach 10–20‰. D. R. Kongo, Etiopia i Filipiny jeszcze w latach 2000–2005 przeżywały eksplozję, podczas gdy w Tajlandii przyrost ten nie przekraczał już od 1995 r. 10‰. Co więcej, prognozy przewidują, że w latach 2035–2040 Tajlandia będzie się charakteryzować ubytkiem naturalnym ludności, podczas gdy w pozostałych 8 państwach pozaeuropejskich przyrost ten będzie jeszcze dodatni w połowie XXI w. W 4 tu omawianych państwach europejskich na początku lat 50. XX w. przyrost naturalny wynosił poniżej 10‰ i był najwyższy we Włoszech, a najniższy w W. Brytanii i Niemczech. Do 1965 we wszystkich tych państwach europejskich przyrost naturalny nieco wzrastał, a w latach następnych zmniejszał się i w latach 1990–1995 we Włoszech był zerowy, po czym przybrał wartość ujemną. W Niemczech natomiast już od 1970 r. notuje się ubytek naturalny ludności, a tylko Francja i W. Brytania mają nadal niewielki dodatni przyrost naturalny (tab. 8 i rys. 1), ale i w tych państwach, podobnie jak we Włoszech, Niemczech, w przyszłości – około 2050 r. – nastąpi ubytek naturalny.

Podsumowując tę część rozważań, można stwierdzić, iż niektóre państwa pozaeuropejskie z fazy eksplozji demograficznej przeszły na początku XXI wieku w fazę IV stałego rytmu demograficznego, gdzie przyrost naturalny kształtował się poniżej 10‰ i upodobniły się częściowo do niektórych państw europejskich. Jednocześnie należy podkreślić, iż wysokość stopy przyrostu naturalnego, stopy urodzeń, a szczególnie stopy zgonów, odzwierciedla zarazem (jeżeli nie ma wojen) osiągnięty poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Płodność ogólna kobiet

Przyrost naturalny jest w dużej mierze uzależniony od współczynnika płodności kobiet. Bardziej jednak od płodności kobiet zależy stopa urodzeń, ponieważ przyrost naturalny jest wypadkową kształtowania się stopy urodzeń i stopy zgonów. Jeżeli jest wysoka stopa urodzeń (czyli występuje wysoka płodność) i jednocześnie wysoka stopa zgonów, tak jak to było na niskim etapie rozwoju cywilizacyjnego ludzkości, przyrost naturalny jest bardzo niski, a nawet może występować ubytek naturalny (zgony przewyższają liczbę urodzeń), a na podwojenie liczby ludności trzeba bardzo długiego okresu.

Przez współczynnik płodności w demografii⁸ uważa się liczbę żywo urodzonych dzieci przypadających na 1000 kobiet w wieku rozrodczym, to jest w wieku 15–49 lat. W publikacji *World Population Perspectives: The 2006 Revision, Volume I* (UN New York 2007 s. 612) użyto słów “Total fertility + children for women” co należy tłumaczyć jako płodność ogólną, czyli liczbę dzieci urodzonych w określonym roku (okresie), przypadającą na kobietę.

W niniejszym artykule posługiwać się będziemy właśnie płodnością ogólną z tym, że liczbę dzieci żywo urodzonych będziemy odnosić do 100 kobiet (tab. 9). Liczba żywo urodzonych dzieci przypadająca na 100 kobiet (czy też na 1 kobietę) lepiej przemawia do wyobraźni niż odnoszona do kobiet w wieku płodności. W połowie XX wieku najwyższą płodnością charakteryzowały się kobiety na Filipinach, w Etiopii i Iranie i nieco niższą w pozostałych krajach pozaeuropejskich będących przedmiotem zainteresowania autora niniejszego artykułu. Wśród tych państw najniższą płodnością odznaczały się kobiety w Wietnamie. W porównaniu do państw europejskich płodność kobiet nawet w Wietnamie była przeszło dwukrotnie wyższa. W skrajnych przypadkach na Filipinach płodność kobiet była przeszło trzykrotnie wyższa niż w Niemczech. Dla porównania w Polsce płodność kobiet była dwukrotnie niższa, aniżeli na Filipinach, ale była o 67% wyższa niż w Niemczech. W 4 krajach europejskich płodność kobiet do 1965 r. wzrastała, po czym malała w 3 z nich do 1980, a we Włoszech do 2000 r. Przewiduje się, że w latach 2015–2020 płodność ta we Francji, Niemczech, we Włoszech będzie się kształtować na poziomie lat 1980–1990, a nieco wyżej w W. Brytanii (tab. 9).

⁸ Por. J. Holzer, *Demografia*, PWE, Warszawa 2005.

Tab. 9. Płodność ogólna kobiet w 13 dużych państwach świata w latach 1950–2050 na tle Polski

Państwo	Liczba dzieci urodzonych przypadająca na 100 kobiet													
	1950– –955	1955– –1960	1960– –1965	1965– –1970	1970– –1975	1975– –1980	1980– –1985	1985– –1990	1990– –1995	1995– –2000	2000– –2005	2015– –2020	2035– –2040	2045– –2050
1. D. R. Kongo	600	610	620	630	645	660	670	670	670	670	670	603	381	298
2. Egipt	656	697	707	656	586	561	533	483	391	350	317	251	206	192
3. Etiopia	710	690	686	682	680	680	684	682	679	634	578	428	281	246
4. Filipiny	729	713	685	650	600	550	495	455	414	372	354	261	188	185
5. Iran	700	700	700	680	640	650	663	562	433	253	212	190	185	185
6. Tajlandia	640	640	639	590	496	376	285	227	200	190	183	185	185	185
7. Turcja	690	660	619	570	530	472	415	328	290	257	223	198	185	185
8. Wietnam	575	655	725	725	670	589	450	402	330	250	232	186	185	185
9. Meksyk	670	680	675	675	650	525	425	363	319	267	248	189	185	185
10. Francja	273	271	285	261	231	186	187	181	171	176	188	185	185	185
11. Niemcy	216	230	249	232	164	152	146	143	131	134	135	144	164	174
12. Włochy	232	235	250	249	233	189	153	135	128	121	129	144	164	174
13. W. Brytania	218	249	281	252	204	172	180	181	178	170	170	185	185	185
Polska	362	329	265	227	225	226	233	215	189	148	125	130	150	160

Źródło: jak w tab. 8.

W 2050 r. przewiduje się, że płodność kobiet we Francji i W. Brytanii będzie nieco wyższa niż w Niemczech i Włoszech, przy czym we wszystkich tych 4 krajach płodność ma być wyższa niż w końcu XX w.

W krajach pozaeuropejskich, w tym np. w D. R. Kongo, płodność kobiet wzrastała do 1985 r. i pozostawała na tym poziomie (670) do początku XX w. W Egipcie wzrost ten następował do 1965 r. i od tego czasu zaobserwować można systematyczny spadek, potem nastąpiła stabilizacja,

następnie mały wzrost w latach 1980–1985 i od tego momentu obserwujemy powolny spadek.

Na Filipinach, w Tajlandii i w Turcji następował cały czas systematyczny spadek płodności, natomiast w Iranie w latach 1950–1965 występowała stabilizacja, po czym do 1975 r. zaobserwowano spadek, następnie mały wzrost i od 1985 następował spadek i to bardzo duży między latami 1990–1995 a 1995–2000 (o 180 dzieci na 100 kobiet). W Wietnamie płodność kobiet rosła aż do 1965 r., potem nastąpiła stabilizacja, a następnie od 1970 r. postępował spadek. W Meksyku po niewielkim wzroście płodności w latach 1955–1960, nastąpiła stabilizacja w latach 1960–1970, po czym wystąpił spadek. Porównując wysokość współczynnika płodności ogólnej w latach 1950–55 i 2000–05, to wzrost nastąpił tylko w D. R. Kongo o 70 na 100 kobiet. W pozostałych krajach nastąpił w tym przedziale czasu spadek płodności, a mianowicie:

w Egipcie	o	339,
w Etiopii	o	132,
na Filipinach	o	375,
w Iranie	o	488,
w Tajlandii	o	457,
w Turcji	o	467,
w Wietnamie	o	343,
w Meksyku	o	422.

Jak wskazują te dane w 7 na 9 objętych badaniem państw pozaeuropejskich nastąpił bardzo wysoki spadek płodności. Tylko w Etiopii zmniejszenie płodności było stosunkowo niewielkie, a w D. R. Kongo nastąpił nawet wzrost. Są to dwa kraje najbardziej zacofane gospodarczo, o czym była mowa w drugiej części artykułu.

Należy dodać, że takie kraje, jak Iran, Tajlandia, Turcja, Wietnam, Meksyk osiągnęły współczynnik płodności na początku XXI w. taki, jaki kraje europejskie miały w połowie XX w. Tymczasem Egipt, Filipiny osiągną taki stan w latach 2015–2020, Etiopia po 2040, a Kongo po 2050 r. (tab. 9).

W 4 krajach europejskich omawianych w niniejszym artykule spadek płodności kobiet nie mógł być zbyt duży, ponieważ już w 1950 r. był on stosunkowo niski i tak spadek ten w okresie 50 lat wyniósł:

we Francji	85,
w Niemczech	81,
we Włoszech	103,
w W. Brytanii	48.

W latach 2015–2020 płodność kobiet taką, jaką będą miały 2 kraje europejskie, to jest Francja i W. Brytania osiągnie Meksyk, Wietnam, Tajlandia, Iran, a w latach 2035–40 także taką płodność osiągną Turcja i Filipiny,

a w 2050 r. Egipt. Tak więc 11 państw z 13 omawianych będzie charakteryzowało się podobną płodnością. Można więc mówić o upodabnianiu się procesów demograficznych, ponieważ upodabniać będzie się struktura wieku ludności, w tym także będzie w tych krajach zbliżony udział kobiet w wieku rozrodczym.

Zgony niemowląt

Pisząc o zgonach na ogół mamy na myśli ludzi w podeszłym wieku i rzeczywiście współczynnik zgonów jest najwyższy wśród osób najstarszych⁹, co jest sprawą zrozumiałą. Jednakże na niskim etapie rozwoju gospodarczego, z braku środków na ochronę zdrowia, higienę i oświatę, występuje wysoki współczynnik zgonów niemowląt i dzieci w wieku przedszkolnym. Wraz z postępem cywilizacyjnym stopa zgonów niemowląt obniża się i w krajach o najwyższym poziomie rozwoju na tysiąc urodzeń żywych umiera na ogół nie więcej niż 5 dzieci do 1 roku życia (tab. 10 i rys. 2), tymczasem na początku drugiej połowy XX w. umierało w krajach europejskich będących przedmiotem analizy od 29 (W. Brytania) do 60 (Włochy). Zatem w okresie 50 lat współczynnik zgonów niemowląt zmalał wielokrotnie i na początku XXI wieku był podobny i w przyszłości postęp będzie powolny. Na tym tle widać, że i w Polsce nastąpił w tym zakresie ogromny postęp. W okresie 1950–1955 między Polską a W. Brytanią różnica w zgonach niemowląt była przeszło trzykrotna, zaś na początku XX w. zmalała do minimum.

W krajach pozaeuropejskich najwyższe zgony niemowląt na początku lat 50. XX w. były w Turcji i Egipcie, gdzie więcej niż co piąte niemowlę umierało. Najniższe zaś zgony w owym okresie występowały w Tajlandii i Meksyku i były prawie dwukrotnie niższe aniżeli w Turcji. Wraz z upływem czasu i postęпами w ochronie zdrowia i higienie następował we wszystkich krajach spadek zgonów niemowląt, ale był on stosunkowo powolny w najbardziej zacofanych państwach – pod względem poziomu rozwoju – to jest w D. R. Kongo i w Etiopii. Na początku XXI w. stopa zgonów niemowląt

⁹ Na przykład na 10 tysięcy osób w Polsce w 2007 r. w wieku:

40–44	umierało	29,2,
45–49	- -	49,7,
50–54	- -	75,8,
55–59	- -	111,6,
70–74	- -	321,3,
75–79	- -	501,7,
80–84	- -	839,0,
85 lat i więcej		1703,2,

podczas gdy w grupie dzieci 5–9 lat umierało 1,3.

w Etiopii (w D. R. Kongo była jeszcze wyższa) była taka jak w Polsce 50 lat wcześniej. W państwach pozaeuropejskich najniższa stopa zgonów niemowląt w latach 2000–2005 występowała w Tajlandii i – o wiele już wyższa – w Meksyku i Wietnamie. Pod względem stopy zgonów niemowląt Meksyk i Wietnam opóźnione są w stosunku do Niemiec o 30 lat, a Turcja i Egipt, mimo bardzo wysokiego postępu jakiego dokonały, w porównaniu z W. Brytanią opóźnione są o przeszło 50 lat.

Tab. 10. Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych w 13 dużych państwach świata w latach 1950–2050 (prognoza) na tle Polski

Państwo	1950– –1955	1960– –1965	1970– –1975	1980– –1985	1990– –1995	2000– –2005	2010– –2015	2020– –2025	2035– –2040	2045– –2050
1. D. R. Kongo	166	149	127	117	119	120	106	90	67	53
2. Egipt	210	180	142	111	67	36	24	18	12	10
3. Etiopia	199	160	140	131	115	95	78	63	44	35
4. Filipiny	134	96	80	61	43	28	19	15	10	9
5. Iran	186	154	115	88	55	37	25	21	12	10
6. Tajlandia	118	83	56	34	20	12	10	8	6	6
7. Turcja	233	176	138	93	54	31	24	18	12	10
8. Wietnam	158	130	107	70	38	22	17	14	11	9
9. Meksyk	121	88	69	47	33	21	14	10	7	6
10. Francja	45	25	16	9	7	4	4	4	4	3
11. Niemcy	51	29	21	11	6	4	4	4	4	3
12. Włochy	60	40	26	13	7	5	5	4	4	4
13. W. Brytania	29	22	17	11	8	5	5	4	3	3
Polska	95	51	27	20	15	7	6	5	5	4

Źródło: jak w tab. 8.

Prognozuje się, że w połowie XXI w. najbardziej zbliżone do państw europejskich stopy zgonów niemowląt będą miały Tajlandia i Meksyk (tab. 10), a najbardziej odstające D. R. Kongo (opóźniona w stosunku do Europy o 100 lat) i Etiopia (wyższa stopa zgonów w 2050 r. niż miała W. Brytania w 1950 r.).

Można zauważyć, że w tych krajach, w których nastąpiło większe obniżenie stopy zgonów niemowląt, ulegało też zmniejszenie ogólnego współczynnika zgonów (tab. 8 i rys. 1), a wzrosła też mediana wieku (tab. 16).

Obniżenie stopy zgonów, jakkolwiek wymaga ponoszenia nakładów finansowych, to jednak przynosi niewspółmiernie większe korzyści ekonomiczne – przy założeniu, że państwo (społeczeństwo) jest w stanie umiejętnie wykorzystać ten potencjał demograficzny. Zgony ludzi młodych oznaczają, że społeczeństwo poniosło koszty związane z urodzeniem, wychowaniem, często także z kształceniem, które w wyniku krótkiego życia nie zostały przez te osoby zwrócone poprzez pracę i tworzony PKB. Im dłużej człowiek żyje, pracuje (niekoniecznie zawodowo), aktywnie działa np. opie-

kuje się wnukami, starszymi ludźmi, przejawia aktywność społeczną, tym większe korzyści przynosi społeczeństwu.

Struktura płci

Na świecie rodzi się więcej osobników płci męskiej niż żeńskiej. Jednakże w wyniku większego współczynnika zgonów mężczyzn niż kobiet, w zdecydowanej większości państw na świecie istnieje przewaga liczebna kobiet nad liczbą mężczyzn¹⁰. Z 13 państw analizowanych, w Egipcie, na Filipinach i w Turcji w latach 1960–2005 występowała nadwyżka mężczyzn nad liczbą kobiet¹¹. Ponadto w Wietnamie była bliska wyrównania lub nawet w 2000 r. wystąpiła równowaga płci. Najmniej mężczyzn na 1000 kobiet w 1950 r. przypadało w Niemczech (skutki wojny) oraz w D. R. Kongo. W 2000 r. najmniej mężczyzn na 1000 kobiet przypadało w krajach europejskich oraz w Meksyku (tab. 11). Na ogół w młodszych grupach wieku często do 35 roku życia występuje w poszczególnych państwach, zwłaszcza wysoko rozwiniętych gospodarczo, przewaga mężczyzn, natomiast w grupach starszych, przewaga kobiet.

Tab. 11. Liczba mężczyzn przypadająca na 1000 kobiet w latach 1950–2050

Państwo	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2020	2050
1. D. R. Kongo	881	914	939	959	971	975	979	989	994
2. Egipt	989	1012	1025	1013	1014	1007	1003	994	978
3. Etiopia	982	983	984	985	986	988	989	994	992
4. Filipiny	989	1005	1013	1017	1015	1015	1014	1011	1001
5. Iran	1031	1035	1042	1047	1051	1033	1029	1019	998
6. Tajlandia	1007	1007	1008	1001	984	966	953	934	920
7. Turcja	996	1030	1033	1024	1024	1019	1016	1007	981
8. Wietnam	989	992	990	988	993	998	1000	1000	989
9. Meksyk	989	993	996	995	983	975	954	945	920
10. Francja	926	942	954	954	949	948	950	955	954
11. Niemcy	854	869	896	908	932	952	956	957	935
12. Włochy	949	960	957	949	943	942	944	950	950
13. W. Brytania	944	932	943	948	946	950	958	971	980

Źródło: jak w tab. 8.

¹⁰ Na bardzo niskim etapie rozwoju w wielu państwach występowała przewaga mężczyzn nad liczbą kobiet, ponieważ wysoka płodność kobiet w trudnych warunkach materialnych (słabe odżywianie prowadzące do wycieńczenia organizmu) i higienicznych doprowadzała do wysokiego współczynnika zgonów kobiet.

¹¹ W latach 1950–2005 nadwyżka ta występowała w Iranie oraz w latach 1950–1980 w Tajlandii.

Tab. 12. Liczba mężczyzn przypadająca na 1000 kobiet w latach 1950–2025 w wybranych krajach wg grup wieku

Państwo	Rok	Grupy wieku						
		0–14	15–59	60–64	65–69	70–74	75–79	80+
W. Brytania	1950	1042	966	800	768	742	709	564
	1975	1056	1011	880	804	685	522	393
	2000	1050	1024	957	914	823	703	464
	2025	1050	1041	990	945	884	804	582
Etiopia	1950	1013	982	763	717	721	652	626
	1975	1000	983	910	881	829	675	578
	2000	1010	986	909	878	850	812	715
	2025	1015	1084	907	866	832	817	739
Turcja	1950	1098	1007	549	745	639	577	464
	1975	1018	1054	1072	920	949	857	642
	2000	1037	1036	894	970	816	782	663
	2025	1040	1026	944	927	859	775	627
Meksyk	1950	1033	991	888	863	835	810	760
	1975	1024	979	896	859	835	803	768
	2000	1031	934	887	878	854	827	719
	2025	1043	946	849	836	821	791	701

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Population Ageing 1950–2050, Population Division, DESA, UN, New York 2003.

Dane zawarte w tab. 12 wskazują, że zarówno w Etiopii, Turcji, Meksyku, jak i w W. Brytanii w grupie wieku 0–14 lat występowała wyraźna przewaga mężczyzn nad liczbą kobiet w poszczególnych latach. W grupie wieku 15–59 przewaga ta występowała tylko w Turcji i w W. Brytanii od 1975 r. W grupie wieku 60–64 przewaga mężczyzn nad liczbą kobiet wystąpiła tylko w Turcji w 1975. W pozostałych przedziałach wieku występowała wyraźna przewaga kobiet i tym większa, im starszy był wiek osób, przy czym wraz z upływem czasu proporcje te na ogół zmniejszały się, czyli w wyniku postępu w medycynie szybciej wydłużał się przeciętny wiek życia mężczyzn niż kobiet. Ogólnie jednak ciągle kobiety żyją dłużej, szczególnie w krajach wysoko rozwiniętych, niż mężczyźni. Dlatego mamy do czynienia z pewnym niedoborem mężczyzn, ale głównie w starszych grupach wieku.

Należy zauważyć np., że w D. R. Kongo, w Etiopii, w Niemczech w latach 1950–2005 zmniejszały się wyraźnie różnice między liczbą mężczyzn a kobiet. W innych państwach tendencje te były zróżnicowane, ponieważ pewien wpływ na zmianę struktury płci mają migracje ludności. Z krajów słabiej rozwiniętych częściej odpyływają do krajów będących na wyższym etapie rozwoju mężczyźni niż kobiety. W przyszłości raczej nie-

wiele zmieniają się, jak wskazują to dane zawarte w tab. 11, proporcje między liczbą mężczyzn a kobiet.

Struktura wieku

Dla celów niniejszego opracowania strukturę wieku ludności ogółem bez podziału na płeć podzielono na 4 subpopulacje, przy czym z demograficznego i ekonomicznego punktu widzenia najważniejsza jest grupa wieku 25–64 lat (tab. 13). Udział tej grupy wieku w wybranych państwach wynosił w poszczególnych latach od nieco więcej niż 30% w D. R. Kongo i Etiopii w latach 1950–2000 – w Meksyku w 1975 wynosił nawet poniżej tej liczby. Wyższy był % tej grupy osób w ogólnej liczbie mieszkańców na Filipinach, w Turcji, Wietnamie, Meksyku (poza 1975 rokiem). W krajach europejskich udział tej grupy w liczbie mieszkańców kształtował się na ogół w latach 1950–2000 powyżej 50%, z tendencją do zmniejszania się w perspektywie do 2050 r. Natomiast w krajach pozaeuropejskich na ogół (poza D. R. Kongo, Etiopią) już w 2000 r. był wyższy udział procentowy tej grupy wieku w ogólnej liczbie mieszkańców niż było to w 1975 r., a po roku 2000 już we wszystkich tych państwach (minimalny w D. R. Kongo) udział ten będzie wzrastał kosztem dzieci w wieku 0–14 lat. Właśnie udział dzieci w ogólnej liczbie ludności danego kraju wynosił w 1950 i 1975 r. 40% (z wyjątkiem Wietnamu w 1950 r.), podczas gdy w krajach europejskich o połowę mniej (tab. 13). W 2000 r. wysoki odsetek dzieci w wieku 0–14 lat był nadal jeszcze w D. R. Kongo, Etiopii i wynosił więcej niż 45%, podczas gdy na Filipinach spadł poniżej 40%, a w pozostałych państwach pozaeuropejskich poniżej 35%, a w 4 krajach europejskich poniżej 20%, przy czym najniższy był w Niemczech. Przewiduje się, że w 2025 r. w D. R. Kongo udział dzieci w wieku 0–14 lat w liczbie ludności kraju nadal będzie wynosił powyżej 40%, w Etiopii obniży się do poniżej 40%, na Filipinach poniżej 30%, w pozostałych 6 krajach pozaeuropejskich nie będzie przekraczał 25%, a w Tajlandii nawet poniżej 20%, a więc będzie to poziom mniej więcej taki, jaki w państwach europejskich występował w 1950 i 1975 r. W 2050 r. udział dzieci w wieku 0–14 lat w omawianych państwach europejskich obniży się do 16% lub nawet poniżej (Niemcy, Włochy) i podobny udział będzie wynosił w Meksyku, Tajlandii i nieco wyższy w 3 pozostałych krajach azjatyckich i w Egipcie, ale już przekraczający 25% w Etiopii i osiągnący 34% w D. R. Kongo. Z powyższych rozważań wynika, że poza D. R. Kongo i Etiopią w pozostałych 7 krajach pozaeuropejskich będących tu przedmiotem rozważań udział dzieci w wieku 0–14 lat będzie podobny do państw europejskich.

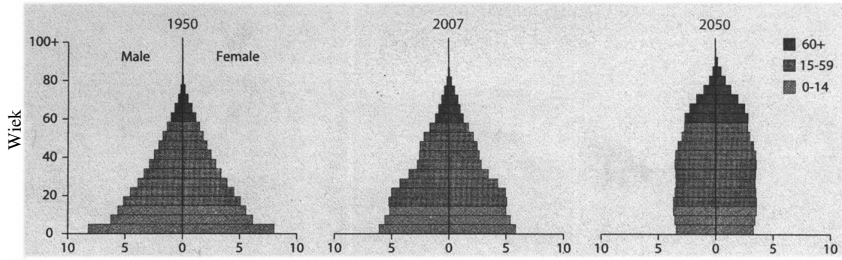

9. Meksyk	0–14	42,4	46,2	33,1	21,5	16,6	- 9,3	- 16,5
	15–24	19,2	19,6	20,1	15,3	11,6	+ 0,9	- 8,5
	25–64	34,9	27,5	41,6	52,6	50,6	+ 6,7	+ 9,0
	65+	3,5	3,7	5,2	10,6	21,2	+ 1,7	+ 16,0
Razem:		100	100	100	100	100	x	x
10. Francja	0–14	22,7	23,9	18,7	16,7	16,0	- 4,0	- 2,7
	15–24	15,2	16,1	13,0	12,0	11,1	- 2,2	- 1,9
	25–64	50,7	46,5	52,0	49,6	47,0	+ 1,3	- 5,0
	65+	11,4	13,5	16,3	21,7	25,9	+ 4,9	+ 9,6
Razem:		100	100	100	100	100	x	x
11. Niemcy	0–14	23,2	21,6	15,6	13,0	13,7	- 7,6	- 1,9
	15–24	14,3	14,5	11,1	9,4	9,9	- 3,2	- 1,2
	25–64	52,8	49,1	56,9	53,2	46,2	+ 4,1	- 10,7
	65+	9,7	14,8	16,4	24,4	30,2	+ 6,7	+ 13,8
Razem:		100	100	100	100	100	x	x
12. Włochy	0–14	26,3	24,2	14,3	12,4	13,3	- 12,0	- 1,0
	15–24	17,0	14,2	11,6	9,8	9,2	- 5,4	- 2,4
	25–64	48,4	49,6	55,9	53,2	44,9	+ 7,5	- 11,0
	65+	8,3	12,0	18,2	24,6	32,6	+ 9,9	+ 14,4
Razem:		100	100	100	100	100	x	x
13. W. Brytania	0–14	22,3	23,4	19,0	17,1	16,3	- 3,3	- 2,7
	15–24	13,6	14,2	12,2	11,4	11,2	- 1,4	- 1,0
	25–64	53,4	48,4	53,0	51,6	52,4	- 0,4	- 0,6
	65+	10,7	14,0	15,8	19,9	24,1	+ 5,1	+ 8,3
Razem:		100	100	100	100	100	x	x

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Population Prospects: The 2006 Revision, Volume I, UN, New York 2007.

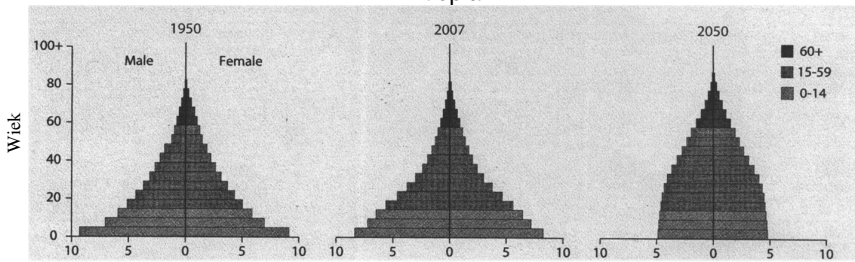
Udział młodzieży w wieku 15–24 lat w 9 krajach pozaeuropejskich w latach 1950–2000 zamykał się w przedziale 18–20%, natomiast przewiduje się, że w przyszłości odsetek ten spadnie w niektórych krajach (z wyjątkiem D. R. Kongo i częściowo Etiopii) do poniżej 15, a nawet 12%, a więc będzie wynosił tylko nieco więcej niż w 4 krajach europejskich, gdzie ten udział w latach 1950–2000 wynosił od 16% (Francja 1975 r., Włochy w 1950 r.) do poniżej 12% (Niemcy w 2000 r.).

Egipt

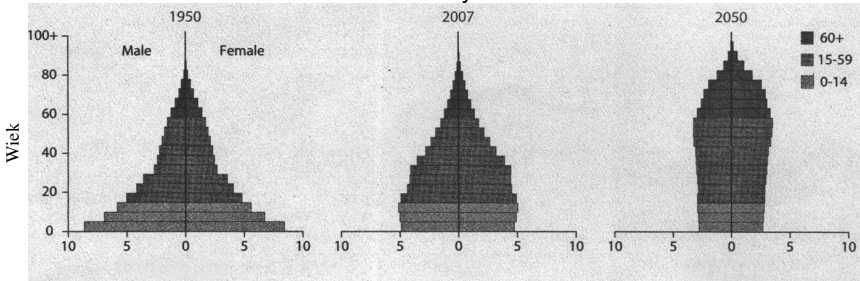
United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division

Etiopia

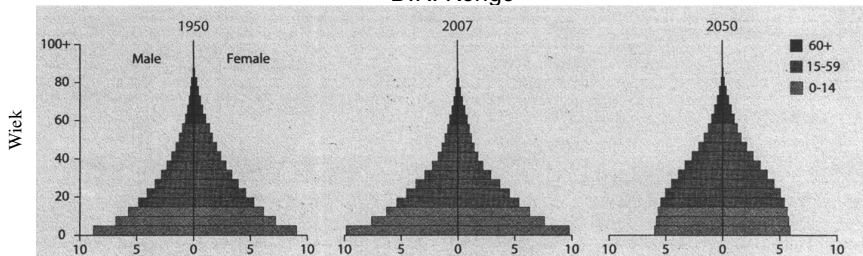
United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division

Meksyk

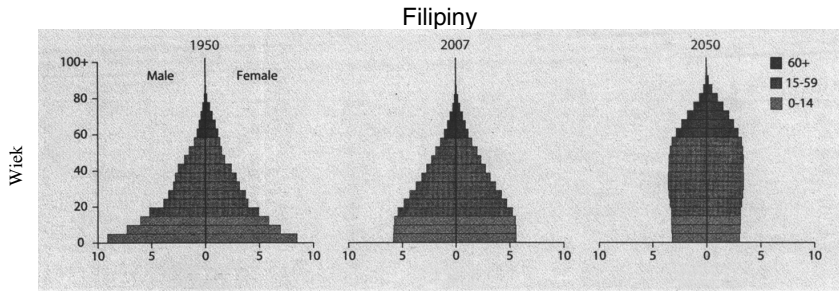

United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division

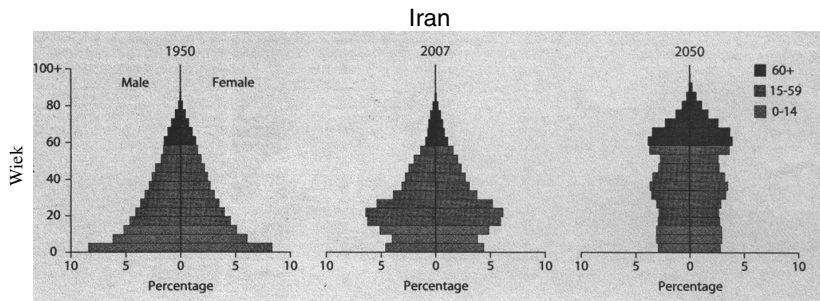
D.R. Kongo

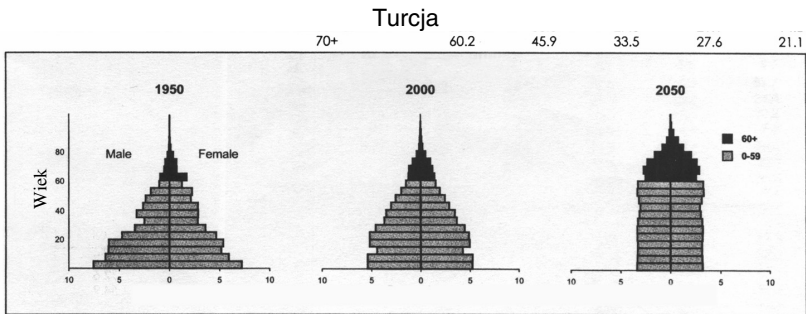
United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division

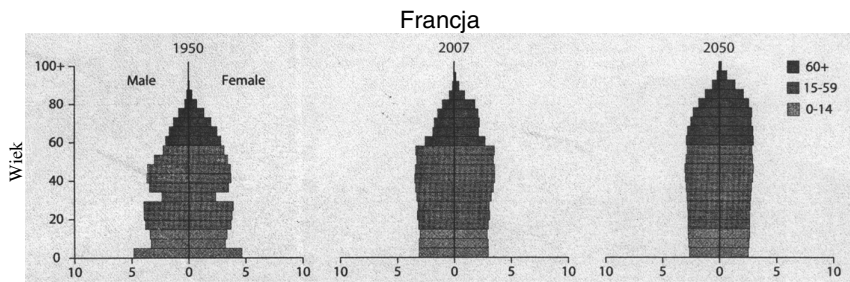
United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division

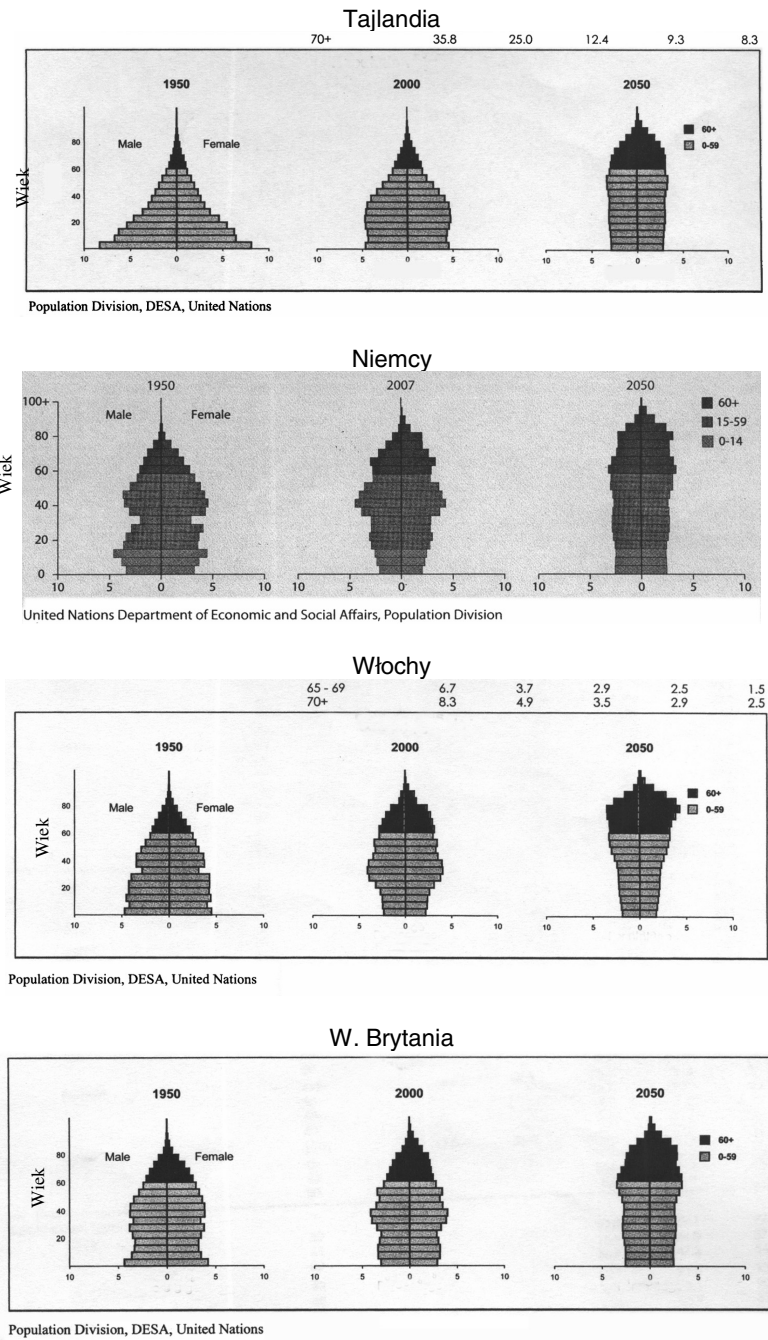
United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division

Population Division, DESA, United Nations

United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division

Rys. 1. Piramidy wieku ludności wybranych państwa w latach 1950–2050

Udział osób w wieku 65 lat i więcej w 1950 r. wynosił od 3% w Etiopii, Egipcie i nieco więcej w pozostałych 7 krajach pozaeuropejskich do 9–12% w 4 krajach europejskich z tendencją do zwiększania się. W 2000 r. w krajach europejskich odsetek tych osób wzrósł do 16%, a w pozaeuropejskich do 5%, z wyjątkiem D. R. Kongo i Etiopii, gdzie nastąpił nawet spadek poniżej 3%. Do roku 2050 we wszystkich krajach na skutek spadającego przyrostu naturalnego i wydłużania się przeciętnego życia udział osób w wieku powyżej 64 lat (a także powyżej 80 lat) będzie wzrastał. Przewiduje się, że w krajach europejskich przekroczy on 25%, a udział osób w wieku 80 lat i więcej zwiększy się z 1,5% w 1950 r. do nawet powyżej 10% w ogólnej liczbie mieszkańców poszczególnych państw. W krajach pozaeuropejskich udział osób w wieku 65 lat i więcej w 2025 r. nie przekroczy 10% (wyjątek Meksyk), ale w 2050 r. w wielu z nich (poza D. R. Kongo, Etiopią, Filipinami) osiągnie 17–21%.

W wyniku zmieniającego się przyrostu naturalnego ludności i częściowo migracji zagranicznych ulega więc zmianom struktura wieku mieszkańców całego świata, jak i 13 państw tu omawianych. Analiza szczegółowa struktury wieku w długim okresie powoduje zmiany w kształcie piramidy wieku ludności poszczególnych państw (rys. 3).

Na przykładzie Meksyku, Filipin, Egiptu, Tajlandii widać jak zmieniał się kształt piramidy wieku w latach 1950–2007 i jaki przybierze kształt w 2050 r. W D. R. Kongo kształt piramidy w 2050 r. ze względu na powolność zachodzących procesów demograficznych będzie inny niż w Meksyku, na Filipinach czy w Egipcie. Inny kształt przyjmują piramidy wieku ludności w państwach europejskich. Na ogół piramida wieku w krajach o wysokim przyroście naturalnym ma szeroką podstawę i bardzo wysoki czubek, natomiast w krajach europejskich na ogół piramida ma kształt wydłużonego prostokąta, przy czym w 1950 szersza była nieco podstawa, a w 2007 (i 2050 też) podstawa była węższa od grup wieku 30–60 lat, a w 2050 r. 30–75 lat. Otóż w wyniku zmieniającego się przyrostu naturalnego, ulega z czasem zmianie liczebność osób poszczególnych roczników i rośnie lub maleje ich udział w ogólnej liczbie ludności danego kraju. Jeżeli liczba urodzeń nie zmienia się w długim okresie, to wraz z upływem czasu w wyniku zgonów maleje liczebność osób. Dlatego dół piramidy jest szeroki. Na przykład jeśli urodzenia wynosiły w 1950 r. i w każdym następnym roku 500 tys. (255 tys. chłopców i 245 tys. dziewczynek), to udział danego rocznika w ogólnej liczbie mieszkańców danego kraju będzie najwyższy w 1950 r., ale po roku w wyniku wymierania będzie już niższy, bo w roku 1951 też się urodziło 500 tys. dzieci i ich udział będzie wyższy od tej subpopulacji, która urodziła się rok wcześniej. Tak więc po upływie 50 lat liczebność osób tych, którzy urodzili się 50 lat temu nie będzie wynosiła już

500 tys., tylko mniej o tych, co w okresie tych 50 lat ubyło w wyniku zgonów i ewentualnie migracji (napływu, odpływu). Dlatego w krajach, gdzie urodzenia były na stałym poziomie cały czas, a współczynnik zgonów nie ulegał też większym zmianom, piramida wieku ma kształt zbliżony do równoramiennej trójkąta. Zakłócenia (wyrwy w piramidzie) mogą wynikać ze zwiększonego w pewnych okresach współczynnika zgonów, wywołanych np. wojnami (patrz piramida wieku dla Niemiec), zmieniającego się przyrostu naturalnego. Jeżeli przyrost naturalny ulega zmianom w czasie, piramidy przybierają nieco inne kształty, od kształtu modelowego, czyli takiego, gdzie przyrost naturalny nie zmienia się w czasie. Warto zauważyć, że np. w Niemczech w latach 1950–2005 udział dzieci w wieku 0–4 lat w ogólnej liczbie mieszkańców wynosił od 7,8 do 4,4%, w W. Brytanii od 8,6 do 5,7%, czyli różnica była niewielka, podobnie jak np. w Etiopii od 18,4 do 16,8%, ale już w Meksyku różnica ta była znaczna, bo wynosiła aż 8,8 punktu procentowego (od 18,9 do 10,1%), a w Tajlandii była jeszcze większa. Należy jednak wspomnieć, że jeśli spada stopa przyrostu naturalnego, niekoniecznie musi maleć bezwzględna liczba przyrostu ludności (pomijając nawet migracje), ponieważ przykładowo kiedy stan ludności wynosił 20 mln, a stopa przyrostu naturalnego 2%, to w ciągu roku przybyło 400 tys. osób, natomiast przy stanie ludności 30 mln i przy stopie p.n. 1,5% przybędzie 450 tys. Dopiero gdy stopa p.n. zmaleje do 1%, przyrost naturalny wyniesie 300 tys. W każdym razie w wyniku różnych procesów demograficznych kształty piramid wieku omawianych 13 państw były bardziej zróżnicowane w 1950 r. niż w 2000 r., a będą upodabniać się jednak bardziej w 2025 i 2050 r., przy założeniu, że nie będzie oczywiście wielkich zakłóceń w postaci np. wojen. Z demograficznego (ale nie tylko) punktu widzenia ważna jest relacja między liczbą osób w wieku 60 lat i więcej a liczbą dzieci w wieku 0–14 lat. Inaczej nieco sprawę ujmując, ile dziadków (i babć) przypada na 100 wnucząt. Wskaźnik ten informuje o możliwości zastępowalności pokolenia odchodzącego przez pokolenie wchodzące.

Okazuje się w świetle danych zawartych w tab. 14 w 4 krajach europejskich w 2000 r. więcej było już dziadków niż wnucząt, a w 2025 będzie we Włoszech trzykrotnie, w Niemczech przeszło dwukrotnie (i nieco tylko mniej w W. Brytanii i Francji) więcej dziadków niż wnucząt. Tymczasem w krajach pozaeuropejskich liczba osób w wieku 60 lat i więcej w 2000 r. przypadająca na 100 dzieci w wieku 0–14 lat przekraczała 25 zaledwie w dwóch państwach: w Tajlandii i w Turcji, a w pozostałych 7 była o wiele niższa i w żadnym z nich w 2025 r. nie przekroczy 100, a w niektórych z nich (D. R. Kongo, Etiopia) nawet 20.

Tab. 14. Liczba osób w wieku 60 lat i więcej przypadająca na 100 dzieci w wieku 0–14 lat

Państwo	1950	1975	2000	2007	2025	2050
1. D. R. Kongo	12,8	9,9	9,3	8,9	8,4	15,9
2. Egipt	13,0	15,6	17,8	22,2	39,9	90,1
3. Etiopia	10,9	9,7	10,5	10,7	14,3	29,9
4. Filipiny	12,7	11,2	14,8	18,5	39,7	105,3
5. Iran	21,1	12,3	14,0	24,5	47,0	145,2
6. Tajlandia ^{a)}	12,0	11,7	30,5	•	87,3	158,1
7. Turcja ^{a)}	15,5	17,1	28,1	•	63,0	117,9
8. Wietnam ^{a)}	22,1	17,4	22,4	•	52,8	118,7
9. Meksyk	16,9	12,1	20,9	27,6	64,7	163,9
10. Francja	71,5	76,4	109,6	121,1	176,2	209,7
11. Niemcy	63,0	94,9	149,7	182,3	236,0	235,0
12. Włochy ^{a)}	46,5	71,8	168,5	•	311,0	369,2
13. W. Brytania ^{a)}	69,5	84,1	108,7	•	194,0	226,7

Źródło:

^{a)} dane z publikacji:

World Population Ageing 1950–2050 Population Division, DESA, United Nations New York 2003.

Również dla 2000 r. dane te pochodzą z ww. publikacji. Pozostałe dane zaczerpnięto z publikacji: World Population Ageing 2007, UN, New York 2007.

Drugim ważnym wskaźnikiem odzwierciedlającym możliwości opieki dzieci w wieku 50–64 lat nad ich rodzicami w wieku 85 lat i więcej jest tzw. współczynnik potencjalnej pomocy, jaka może być udzielona rodzicom w podeszłym wieku. Wyraża się on poprzez odniesienie liczby osób w wieku 85 lat i więcej do osób w wieku 50–64 lat.

Dla Francji, Etiopii, Meksyku współczynnik ten dla poszczególnych lat przedstawiał się następująco:

	Francja	Meksyk	Etiopia
1950	3,7	1,5	0,8
1975	6,5	4,2	0,8
2000	12,9	4,3	1,1
2007	11,4	4,4	1,4
2025	17,0	5,8	2,0
2050	37,0	14,0	2,4

Zatem o wiele większe możliwości opieki niesionej ludziom w podeszłym wieku przez ich dzieci są w krajach, gdzie przez długi okres istniał względnie wysoki przyrost naturalny niż w krajach, gdzie ten przyrost w pewnym momencie zmalał do minimum. Stąd też w krajach Europy Zachodniej istnieje duże zapotrzebowanie na opiekunki nad ludźmi w podeszłym wieku.

szłym wieku. Pracę taką podejmują między innymi kobiety z Polski, ale także z państw azjatyckich i afrykańskich.

Wreszcie trzecim, z ekonomicznego punktu widzenia, ważnym parametrem jest liczba osób w wieku 0–14 i 65 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 15–64 lat. Otóż w krajach będących na niskim poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego (przykład Etiopii) lub na poziomie średnim (Egipt, Meksyk, Tajlandia), gdzie jest nadal wysoki przyrost naturalny, na 100 osób w wieku 15–64 lat w okresie 1950–1975 przypadało powyżej 80, a nawet więcej niż 100 (w 1975 r. w Meksyku) osób w wieku 0–14 i powyżej 64 lat, z tym że w następnym okresie to jest w 2007 r., liczba ta w krajach o średnim poziomie spadła poniżej 60 osób, a w 2025 r. liczba ta w krajach o średnim poziomie spadnie poniżej 60 osób, a w 2050 r. będzie nawet niższa aniżeli w krajach europejskich (tab. 15).

Tab. 15. Liczba osób w wieku przed- i poprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym (15–64 lat)

Państwo	Wiek	1950	1975	2000	2007	2025	2050
1. Etiopia	0–14	83,5	87,7	87,1	82,8	66,1	43,6
	65+	5,6	5,2	5,7	5,6	6,2	8,5
	razem	89,1	92,9	92,8	88,4	72,3	52,1
2. Egipt	0–14	69,2	74,5	58,4	53,2	42,5	31,7
	65+	5,2	7,6	6,9	7,9	11,5	20,2
	razem	74,4	82,1	65,3	61,1	54,0	51,9
3. Tajlandia	0–14	77,1	78,6	39,1	•	28,4	27,7
	65+	6,0	5,8	7,7	•	16,4	34,1
	razem	83,1	84,4	46,8	•	44,8	61,9
4. Meksyk	0–14	78,3	94,7	53,3	46,1	32,1	26,9
	65+	8,3	8,1	7,6	8,7	14,5	34,0
	razem	86,6	102,8	60,9	54,8	46,6	60,9
5. Francja	0–14	34,5	38,2	28,7	27,7	27,0	27,5
	65+	17,3	21,5	24,5	25,4	37,1	47,4
	razem	51,7	59,7	53,2	53,1	64,1	75,0
6. Niemcy	0–14	34,6	33,8	22,8	20,9	21,8	26,3
	65+	14,5	23,3	24,1	29,5	38,2	50,1
	razem	49,0	57,1	46,9	50,3	60,0	76,4

Źródło: jak w tab. 14.

W krajach słabo rozwiniętych (przykład Etiopii) do 2025 liczba dzieci do 14 lat i osób w wieku powyżej 64 lat przypadająca na 100 osób w wieku 25–64 lat wynosiła w latach 1950–2025 w granicach 72–93, podczas gdy w krajach europejskich od 49 do 64. W krajach europejskich mamy do czynienia w latach 1950–2025 ze wzrostem obciążenia osób w wieku produkcyjnym osobami w wieku poprodukcyjnym i zmniejszaniem się obciążenia osobami w wieku przedprodukcyjnym (porównaj Francja, Niemcy). Natomiast w krajach średnio rozwiniętych reprezentowanych tu przez Meksyk, Egipt, Tajlandię mamy do czynienia ze zjawiskiem odmiennym, mianowicie wraz z upływem czasu spada liczba osób utrzymywanych przypadająca na 100 osób w wieku 15–64 (tzw. produkcyjnym), w tym szczególnie dzieci, ale wzrastało obciążenie osobami w wieku 65 lat i więcej.

Obciążenie dziećmi osób w wieku produkcyjnym w krajach pozaeuropejskich zarówno w 1950, 1975, jak i w 2007 r. było dwukrotnie wyższe (poza Tajlandią w 2000 r.) niż w krajach europejskich, natomiast obciążenie osobami w wieku 65 lat i więcej w 1950 r. i 2007 r. we Francji było trzykrotnie wyższe niż np. w Egipcie.

Przewiduje się, że w 2025, a zwłaszcza w 2050 r. Różnica w obciążeniu osób w wieku produkcyjnym osobami w wieku przed- i poprodukcyjnym między krajami europejskimi a pozaeuropejskimi zmniejszy się, ponieważ społeczeństwo omawianych tu państw afrykańskich, azjatyckich i środkowej Ameryki też będzie podlegać przyspieszonemu procesowi starzenia się.

Mediana wieku i przeciętny okres życia

Z ekonomicznego punktu widzenia bardzo ważną sprawą jest przeciętny okres życia mieszkańców, z tym wiąże się czasokres aktywności ekonomicznej osób i ich wpływu na rozwój społeczno-gospodarczy państw. Na długość życia poszczególnych osób i w sumie społeczeństw wpływa wiele czynników, a między innymi poziom wykształcenia mieszkańców, poziom medycyny i jej dostępność, warunki środowiska naturalnego i społecznego, poziom odżywienia, dostępność do wody, styl życia¹².

Jedną z miar określających długość życia poszczególnych społeczeństw jest mediana wieku. Jeżeli mediana wieku dla Etiopii w 1990 r. wynosiła 17 lat oznacza to, że połowa społeczeństwa dożywa tylko 17 lat, a druga połowa dłużej niż 17 lat. W 1950 r., a więc w początkowym roku naszej analizy w 9 krajach pozaeuropejskich mediana ta wynosiła od 17,9 lat

¹² Patrz szerzej na ten temat: Sanologia. Nauka o zdrowiu społeczeństwa pod red. L. Jabłońskiego, WSRL, Żyrardów 1998.

w Etiopii do 24,6 lat w Wietnamie, a w krajach europejskich od 29 lat we Włoszech do 35,4 w Niemczech. Skrajna różnica między Niemcami a Etiopią wynosiła w 1950 r. 17,5 lat, czyli przeciętnie biorąc społeczeństwo niemieckie żyło dwukrotnie dłużej niż etiopskie. W 2000 r. różnica między Niemcami a państwami pozaeuropejskimi w większości przypadków zwiększyła się, co ilustrują poniższe dane (w latach):

	1950	2000
1. D. R. Kongo	17,3	23,5
2. Egipt	15,4	18,0
3. Etiopia	17,5	22,8
4. Filipiny	17,2	18,1
5. Iran	14,3	20,0
6. Tajlandia	16,8	9,8
7. Turcja	16,0	15,1
8. Wietnam	10,8	16,8
9. Meksyk	16,7	16,5
10. Francja	0,9	2,0
11. Włochy	6,4	+ 0,3
12. W. Brytania	0,8	2,2

Dystans w stosunku do Niemiec zmniejszyły Tajlandia i nieco Turcja oraz Meksyk, a Włochy wyprzedziły Niemcy (tab. 16).

Tab. 16. Mediana wieku w latach 1950–2050

Państwo	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2020	2050
1. D. R. Kongo	18,1	17,9	17,5	16,8	16,5	16,4	16,3	16,1	16,4	22,5
2. Egipt	20,0	19,1	18,9	19,2	19,4	21,9	22,9	24,3	27,2	36,1
3. Etiopia	17,9	17,7	17,3	17,1	17,0	17,1	17,5	18,2	19,9	27,8
4. Filipiny	18,2	17,0	17,1	18,1	19,2	20,8	21,8	22,8	25,6	36,3
5. Iran	34,5	33,0	32,3	32,5	34,7	37,9	38,9	40,0	41,9	44,7
6. Tajlandia	21,1	18,4	17,6	17,5	17,7	19,9	23,4	25,9	30,8	40,6
7. Turcja	18,7	17,1	16,6	17,4	19,8	23,4	25,6	27,5	31,4	43,1
8. Wietnam	35,4	34,7	34,3	36,4	37,7	39,9	42,1	44,2	47,3	49,4
9. Meksyk	18,6	18,4	17,8	19,9	25,1	30,1	32,6	34,7	38,2	44,3
10. Francja	19,4	19,5	19,0	19,5	21,8	24,8	26,7	28,5	32,0	40,7
11. Niemcy	24,6	22,2	18,0	18,6	20,2	23,1	24,9	29,0	31,2	41,6
12. Włochy	34,6	35,4	34,2	34,4	35,8	37,7	38,9	40,0	41,1	43,4
13. W. Brytania	29,0	31,3	32,8	34,0	37,4	40,2	42,0	43,8	47,5	50,4
Polska	25,8	26,5	28,2	29,5	32,3	35,3	36,8	38,3	42,0	52,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Population Prospects: The 2006 Revision, Volume I, UN, New York 2007.

Obserwując zmiany, jakie zachodziły w tym zakresie w latach 1950–2000, to w D. R. Kongo, Etiopii, Iranie i w Wietnamie stan się pogorszył, po-

nieważ wysoki był nadal przyrost naturalny i stosunkowo wysoka stopa zgonów niemowląt. Największy postęp nastąpił w Tajlandii, gdzie między rokiem 1950 a 2000 mediana wieku wzrosła o 11,5 lat i nieco tylko mniej we Włoszech o 11,2, we Francji o 3,4 lata, w W. Brytanii o 3,1, w Niemczech o 4,5, w Egipcie o 1,9, w Meksyku o 4,7, w Turcji o 5,4, na Filipinach o 2,6. W przyszłości we wszystkich państwach, ale najwolniej w D. R. Kongo, będzie następował wzrost mediany wieku i przewiduje się, że w 2050 z tych 13 państw najwyższą medianę wieku osiągną Włochy, nieco niższą Niemcy, Francja, W. Brytania i podobną medianę osiągnie Tajlandia, Meksyk, a do nich zbliży się Wietnam, Turcja i Iran. Od tych państw wyraźnie odstawać będą D. R. Kongo, jak też Etiopia, Filipiny, Egipt. Warto tu dodać, że mediana wieku mieszkańców Japonii (najwyższa na świecie) w 2007 r. wynosiła 42,9 lat, Polski 36,5 (39 miejsce pod tym względem na świecie), USA 36,1, Chin 32,6, Indii 24,3, Nigru (191 miejsce na świecie) zaledwie 15,5 lat, Ugandy 14,8 (192 miejsce).

Drugą miarą oceniającą poziom rozwoju demograficznego, ale zarazem stan rozwoju społeczno-ekonomicznego, jest uważana długość życia osobnika płci męskiej i żeńskiej w momencie urodzenia. Otóż dane zawarte w tab. 17 pozwalają stwierdzić że:

- 1) We wszystkich uwzględnionych krajach kobiety żyją dłużej niż mężczyźni.
- 2) We wszystkich krajach przeciętny okres życia wydłuża się.
- 3) Wraz z upływem czasu maleje różnica w długości życia między krajami pozaeuropejskimi a europejskimi. Oznacza to, że w krajach pozaeuropejskich następuje przyspieszony proces przejmowania z krajów wysoko rozwiniętych wiedzy z dziedziny medycyny, higieny, dzięki której ulega zmniejszeniu stopa zgonów niemowląt i dzieci.
- 4) Proces wydłużenia przeciętnego okresu życia następuje szybciej w krajach azjatyckich i Ameryce Łacińskiej niż w krajach afrykańskich.
- 5) W krajach afrykańskich położonych bliżej Europy (przykład Egiptu) dzięki dyfuzji innowacji postęp w długości życia odbywa się szybciej niż we wschodniej i środkowej Afryce (okołorównikowej).
- 6) W latach 1950–2005 w większym stopniu przedłużył się okres życia kobiet niż mężczyzn (wyjątek stanowiły D. R. Kongo, W. Brytania).
- 7) Największą liczbę lat wydłużył się w latach 1950–2005 okres życia ludności w Wietnamie (o 32,6 lat) oraz w Egipcie, Turcji (o 27,2), a najmniej w D. R. Kongo (o 5,9 lat).
- 8) Skrajna różnica w latach 2000–2005 w długości życia mieszkańców między D. R. Kongo a Włochami wynosiła 34,9 lat.
- 9) Wydłużenie się okresu życia mieszkańców krajów pozaeuropejskich wpłynie na obniżenie kosztów związanych z reprodukcją ludności i na przyspieszenie rozwoju gospodarczego.

Tab. 17. Spodziewana przeciętna długość życia osobników płci męskiej i żeńskiej w latach 1950–2050 wybranych państw

Państwo	Płeć	1950– –1955	1970– –1975	2000– –2005	2020– –2025	2045– –2050	Przyrost w latach 1950–2005
D. R. Kongo	m	37,5	44,4	43,5	51,9	59,3	6,0
	k	40,6	47,6	46,4	54,8	62,5	5,8
	razem	39,1	46,0	45,0	53,3	60,9	5,9
Etiopia	m	32,8	42,1	49,4	57,5	65,5	16,6
	k	35,4	45,0	52,1	60,3	69,1	16,7
	razem	34,1	43,5	50,7	58,9	67,3	16,6
Egipt	m	41,1	50,3	67,7	72,4	76,2	26,6
	k	42,7	52,0	72,0	77,1	80,9	29,3
	razem	41,9	51,1	69,8	74,7	78,6	27,9
Filipiny	m	46,0	56,4	68,2	72,7	76,4	22,2
	k	49,6	59,9	72,5	77,3	81,0	22,9
	razem	47,8	58,1	70,3	74,9	78,7	22,5
Tajlandia	m	49,2	58,0	63,7	70,3	74,9	14,5
	k	52,6	63,1	74,0	77,4	81,1	21,4
	razem	50,8	60,4	68,6	73,8	78,1	17,8
Turcja	m	42,0	55,0	68,5	72,3	76,1	26,5
	k	45,2	59,2	73,3	77,1	80,9	28,1
	razem	43,6	57,0	70,8	74,6	78,5	27,2
Meksyk	m	48,9	60,1	72,4	76,6	78,9	23,5
	k	52,5	65,2	77,4	81,3	83,5	24,9
	razem	50,8	62,4	74,9	79,0	81,3	24,1
Włochy	m	64,3	69,2	76,9	79,3	82,1	12,6
	k	67,8	75,2	82,9	85,2	87,9	15,1
	razem	66,0	72,1	79,9	82,3	85,0	13,9
Francja	m	63,7	68,6	76,0	79,0	81,8	12,3
	k	69,5	76,3	83,2	85,8	88,5	13,7
	razem	66,5	72,4	79,6	82,4	85,1	13,1
Iran	m	44,9	55,4	68,0	72,6	76,3	23,1
	k	44,9	55,1	71,0	76,4	80,4	26,1
	razem	44,9	55,2	69,5	74,5	78,4	24,6
Wietnam	m	39,1	47,7	71,2	75,1	78,2	32,1
	k	41,8	53,1	74,9	79,3	82,5	33,1
	razem	40,4	50,3	73,0	77,1	80,3	32,6
Niemcy	m	65,3	67,9	75,7	78,5	81,4	10,4
	k	69,6	73,6	81,5	84,0	86,9	11,9
	razem	67,5	70,6	78,7	81,2	84,1	11,2
W. Brytania	m	66,7	69,0	76,1	79,1	81,9	9,4
	k	71,8	75,2	80,7	83,5	86,4	8,9
	razem	69,2	72,0	78,5	81,3	84,1	9,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Population Prospects: The 2006 Revision, Volume I, UN, New York 2007.

Konsekwencje przyrostu rzeczywistego ludności

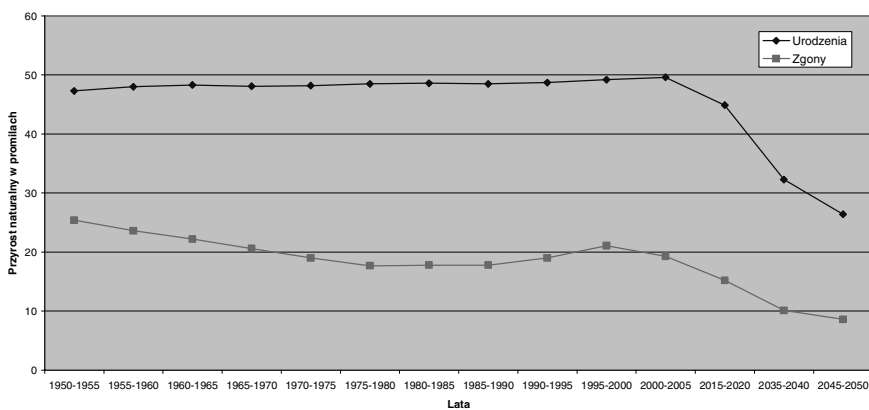
W latach 1950–1990 ludność świata zwiększyła się z 2535 mln do 5295 mln, czyli podwoiła się. W 2007 r. żyło na świecie już 6671 mln osób. W Afryce w latach 1950–2007 ludność wzrosła z 224 mln do 965 mln, zaś w Europie z 548 mln do 731 mln¹³. Zatem w Afryce liczba ludności wzrosła przeszło czterokrotnie, zaś w Europie zaledwie o 33,4%. Z omawianych 13 dużych państw w 4 krajach europejskich stan ludności zwiększył się z 208 do 261 mln, podczas gdy w 9 państwach pozaeuropejskich ze 185 do 713 mln, przy czym liczba ta byłaby jeszcze większa, gdyby ludność nie odpływała do krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo. Zatem w 4 krajach europejskich w okresie 1950–2007 przybyło zaledwie 54 mln, w tym około 20 mln to imigranci, a w 9 krajach pozaeuropejskich przybyło w tym czasie 527 mln, z tego w liczbach absolutnych najwięcej w Meksyku, a w pozostałych w każdym więcej niż 45 mln (tab. 18).

Tab. 18. Przyrost rzeczywisty ludności w 13 dużych państwach w poszczególnych okresach w mln osób

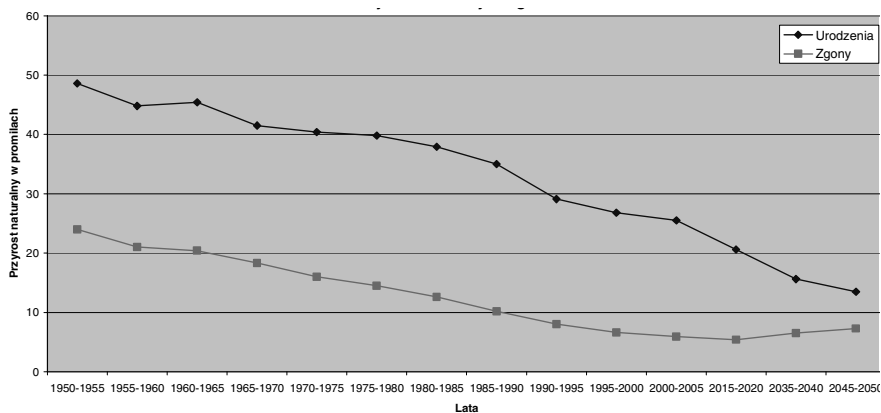
Państwo	1950– –1975	1975– –2000	2000– –2007	1950– –2007	2000– –2025	2025–2050	
						a	b
1. Dem. Rep. Kongo	12	27	10	49	52	74	100
2. Egipt	17	29	9	55	33	25	13
3. Etiopia	16	29	18	63	55	52	68
4. Filipiny	22	34	10	66	33	18	19
5. Iran	16	37	1	54	19	13	32
6. Tajlandia	21	22	2	45	10	2	9
7. Turcja	19	27	8	54	24	10	8
8. Wietnam	20	31	8	59	26	13	20
9. Meksyk	31	40	11	82	30	10	18
10. Francja	11	6	2	19	4	0	–1
11. Niemcy	11	3	1	15	0	–3	–12
12. Włochy	8	2	1	11	–3	–4	–12
13. W. Brytania	5	3	1	9	5	3	–5
Razem:	209	290	82	581	288	213	257
w tym europejskie	35	14	5	54	6	–4	–30

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 7.

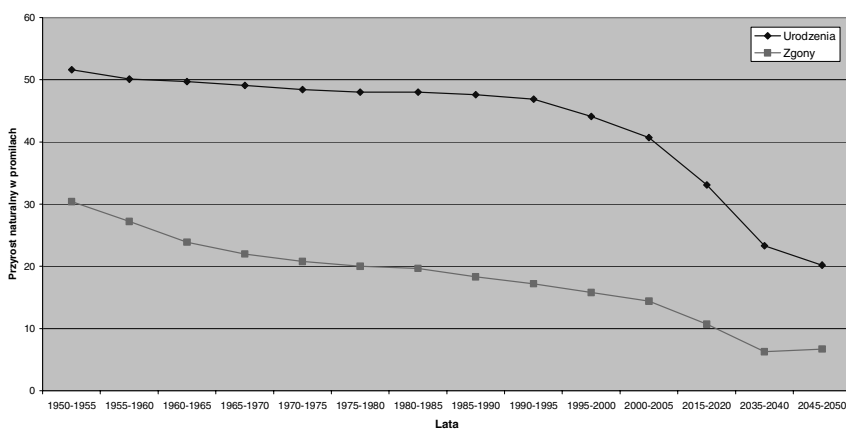
¹³ Por. Mały Rocznik Statystyczny, GUS, s. 519.

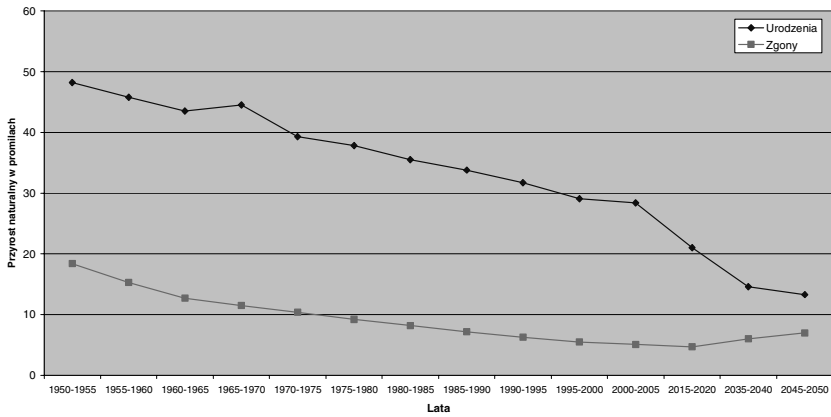
Rys. 2. Przyrost naturalny w D.R.. Kongo w latach 1950–2050

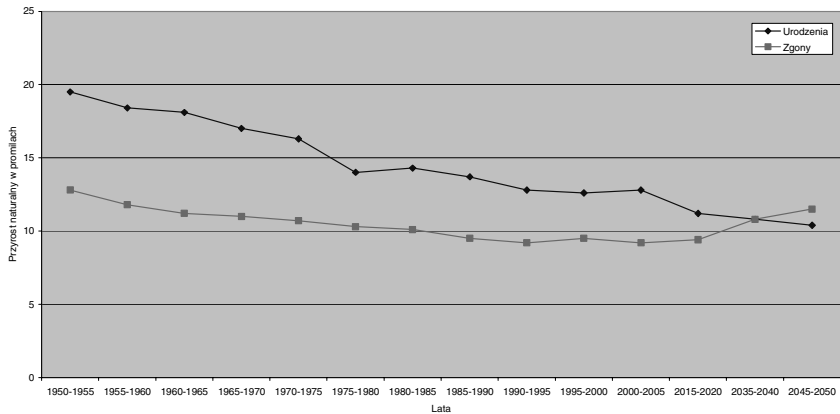
Rys. 3. Przyrost naturalny w Egipcie w latach 1950–2050

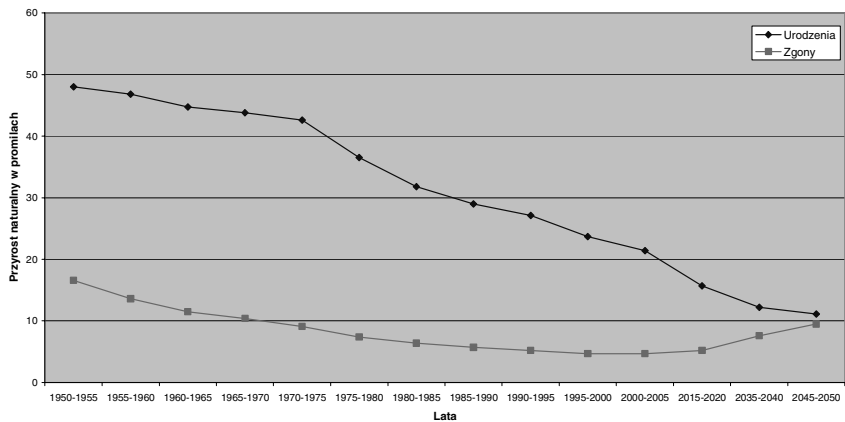
Rys. 4. Przyrost naturalny w Etiopii w latach 1950–2050

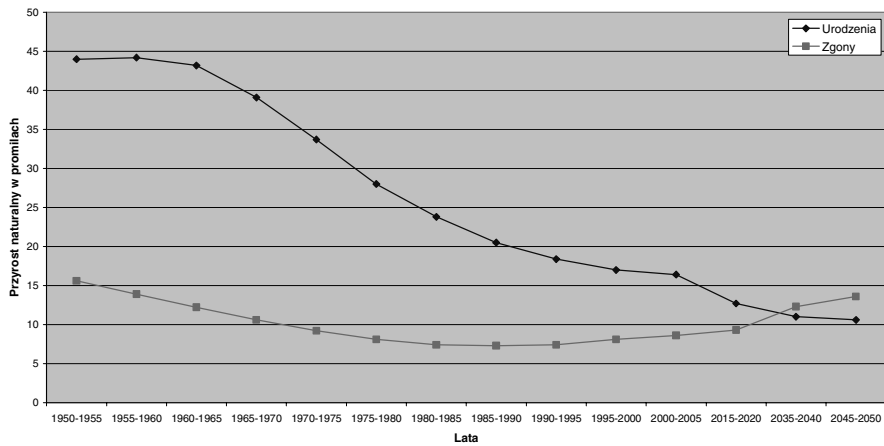
Rys. 5. Przyrost naturalny na Filipinach w latach 1950–2050

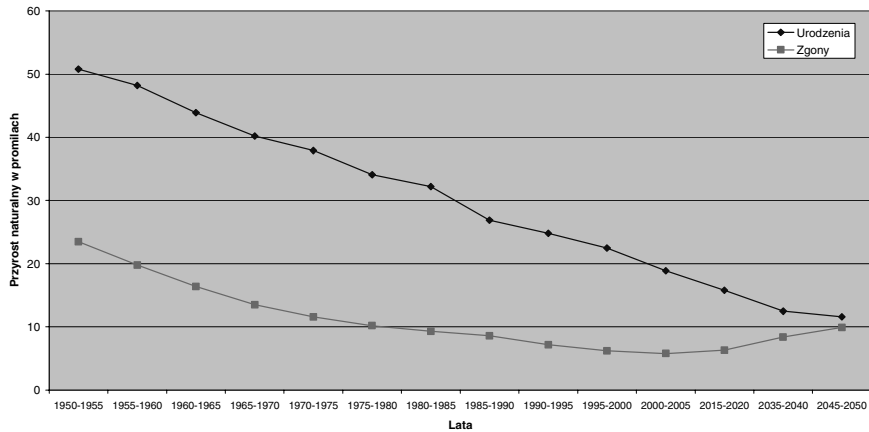
Rys. 6. Przyrost naturalny we Francji w latach 1950–2050

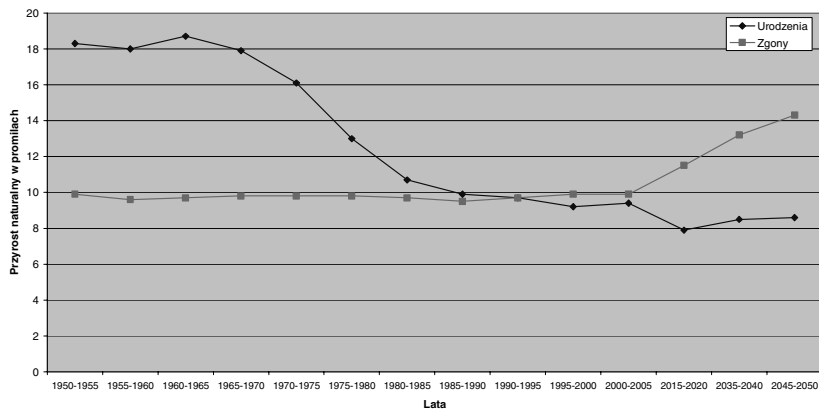
Rys. 7. Przyrost naturalny w Meksyku w latach 1950–2050

Rys. 8. Przyrost naturalny w Tajlandii w latach 1950–2050

Rys. 9. Przyrost naturalny w Turcji w latach 1950–2050

Rys. 10. Przyrost naturalny we Włoszech w latach 1950–2050

W krajach pozaeuropejskich większy przyrost zanotowano w latach 1975–2000 niż w ćwierćwieczu poprzedzającym, zaś w krajach europejskich odwrotnie, przeszło dwukrotnie więcej w latach 1950–1975 niż w latach 1975–2000. Konsekwencją tak dużego przyrostu rzeczywistego ludności w tak krótkim okresie w państwach pozaeuropejskich (i nie tylko) jest:

- 1) Rosnąca presja na środowisko przyrodnicze w postaci wzrostu zagęszczenia przestrzeni, zwiększonej eksploatacji i w ślad za tym idącej dewastacji, pojawiającego się deficytu wody pitnej i rosnących konfliktów przestrzennych (np. przeznaczanie żyznych gleb na cele nierolnicze, wycinanie lasów, budowa infrastruktury).
- 2) Problem demograficzny polegający na tym, że przy szybszym spadku stopy zgonów niż spadku stopy urodzeń liczba przyrostu naturalnego nie musi się zmniejszać, a nawet może wzrastać. Na przykład przeciętny roczny przyrost ludności w poszczególnych okresach w wybranych państwach przedstawiał się następująco (w tys.):

	1950–1975	1975–2000	2000–2007
Etiopia	640	1160	2571
Egipt	680	1160	1286
Tajlandia	840	880	286
Meksyk	1240	1600	1571
Filipiny	880	1360	1429
Iran	640	1480	143

- 3) Problem ekonomiczny sprowadzający się między innymi do tego, że trudno jest przyspieszyć rozwój gospodarczy przy wysokim tempie przyrostu ludności, ponieważ przy niskim PKB przypadającym na mieszkańca trudno jest poczynić oszczędności, które można by przeznaczyć na inwestycje umożliwiające właśnie przyspieszenie wzrostu gospodarczego. W skrócie można by ująć to zagadnienie w ten sposób, że nadmierny przyrost ludności przejada wypracowany PKB, czyli jest zbyt mała nadwyżka PKB, którą można przeznaczyć na rozwój i wyrwać kraj z zacofania gospodarczego. Dopiero radykalne zmniejszenie stopy urodzeń, tak jak to się stało w Tajlandii, Wietnamie, Iranie oraz umożliwienie emigracji może spowodować, że przyrost rzeczywisty w pewnym okresie będzie mniejszy od poprzedniego i wtedy kraj ma większe szanse na przyspieszenie rozwoju, co niewątpliwie nastąpiło w Tajlandii, Meksyku, Iranie. Ponadto przyrastającej liczbie ludności należy zapewnić źródła utrzymania, a więc problem sprowadza się do wyżywienia, tworzenia nowych miejsc pracy, rozbudowy infrastruktury ekonomicznej, społecznej, rozwoju budownictwa mieszkaniowego, a w sumie do rosnącej presji na środowisko naturalne.
- 4) Problem społeczny sprowadza się do wielu zagadnień trudnych do rozwiązania nawet za życia kilku pokoleń. Na wzrastającą liczbę ludności składa-

ją się: niemowlęta, dzieci w wieku przedszkolnym, szkolnym, w wieku produkcyjnym, a po długim upływie czasu także w wieku poprodukcyjnym. Wszystkie te grupy wieku stwarzają popyt na towary, usługi i na wcześniej wspomnianą infrastrukturę. Brak funduszy na rozwój infrastruktury, tworzenie miejsc pracy powoduje, że społeczeństwo charakteryzuje się niskim poziomem wykształcenia, a to z kolei wpływa na wczesne zawieranie związków małżeńskich i wydłużenie okresu prokreacji. Niski stopień wykształcenia i towarzyszący temu analfabetyzm (nieraz wtórny) zmniejsza aktywność ekonomiczną, jest niska wydajność pracy, duże bezrobocie, a więc niewykorzystany potencjał demograficzny, na który poniesiono odpowiednie nakłady, a nie jest wykorzystany jako czynnik rozwoju. Ponadto niski stopień wykształcenia wpływa na stan higieny, na stan zdrowia i długość trwania życia i na czasokres aktywności zawodowej, a więc wypracowania takiej nadwyżki PKB, która pozwalałaby na inwestowanie (tworzenie nowych miejsc pracy). Dlatego w krajach o wysokim przyroście ludności znikomy procent dzieci uczęszcza do przedszkoli, niewielki uczy się w szkołach podstawowych, a jeszcze niższy w szkołach średnich i minimalny w szkołach wyższych. Wydatki państwa na oświatę są niewielkie (bo niski jest PKB), podobnie jak i na ochronę zdrowia. W 2003 r. na 1 mieszkańca w Etiopii na ochronę zdrowia wydano 20 \$ US, w D. R. Kongo 14, w Wietnamie 164, na Filipinach 174, w Egipcie 235, w Tajlandii 260, w Turcji 528, w Meksyku 582, podczas gdy we Włoszech 2260, we Francji 2902, a w Niemczech 3001 \$ US¹⁴. Wydatki na oświatę, zwłaszcza w krajach pozaeuropejskich, na 1 mieszkańca są nieco większe niż na ochronę zdrowia, ale na tyle niewystarczające w większości z nich by wyrwać kraj z zacofania.

- 5) Wreszcie rosnąca liczba ludności może wpływać na zaostrzenie się konfliktów etnicznych, religijnych, rasowych w danym kraju i zmuszać rządy do zwiększania wydatków na cele bezpieczeństwa kosztem oświaty, ochrony zdrowia. Zresztą wszelkie konflikty narażają dane państwo na ponoszenie strat.

Z kolei zbyt niski przyrost naturalny, a szczególnie ubytek naturalny, jeżeli nie jest rekompensowany imigracją, też nie jest pożądany, zwłaszcza jeżeli w przeszłości przyrost naturalny był wysoki. Przeto najlepsza jest taka sytuacja, jeżeli w bardzo długim okresie przyrost naturalny jest umiarkowany w granicach kilku promili, zapewniający prostą reprodukcję ludności i jednocześnie zachowujący odpowiednie proporcje między liczbą ludności pracującej a niepracującej (dzieci, młodzież, osoby starsze). W dużym stopniu przebieg procesów demograficznych jest niezależny od rządu danego państwa, ale zależy jednak od osiągniętego poziomu rozwoju spo-

¹⁴ Human Development Report 2006, s. 301–303.

łeczno-ekonomicznego, co udowodniono na przykładzie wyżej wymienionych 13 dużych państw świata. Dalszy przebieg tych procesów jest tylko częściowo przewidywalny, o czym świadczą zmieniające się prognozy demograficzne opracowywane przez odpowiednie komisje ONZ, dotyczące zarówno stopy urodzeń, jak też stanu ludności w przyszłości i jej struktury wieku.

Zakończenie

Udział ludności 13 dużych państw świata w ogólnej liczbie mieszkańców kuli ziemskiej w 1950 r. wynosił 15,5%, w 2000 r. 14,6%, podczas gdy 10 największych pod względem liczby mieszkańców państw udział ten w 1950 r. wynosił 59,3%, a w 2000 r. 59,0%, czyli na powierzchni 23 państw skoncentrowanych było w 2000 r. 73,6% ludności świata. Rola tych państw w rozwoju demograficznym i gospodarczym jest więc dominująca, ale wraz z upływem czasu znaczenie tych państw w rozwoju demograficznym świata powoli maleje.

Z omawianych w niniejszym opracowaniu 13 państw najszybciej w latach 1950–2000 ludność wzrastała w D. R. Kongo i Iranie (przeszło czterokrotny wzrost). W pozostałych 6 państwach pozaeuropejskich stan ludności w okresie 50 lat potroił się. Tylko w Wietnamie na skutek długotrwałych walk i wojen dynamika rozwoju ludności była nieco niższa.

W 4 państwach europejskich nastąpił niewielki przyrost ludności od 15,7% w W. Brytanii do 40,5% we Francji. Proces zmian demograficznych w 4 krajach europejskich był powolny, ponieważ już w latach 50. XX w. charakteryzowały się one niską stopą urodzeń oraz zgonów i w rezultacie niskim przyrostem naturalnym, w Niemczech od lat 70. a we Włoszech 90. nawet ubytkiem naturalnym. W wyniku takiego przebiegu ruchu naturalnego następował spadek udziału dzieci w wieku 0–14 lat, a wzrastał udział osób w wieku 65 lat i więcej w ogólnej liczbie mieszkańców tych krajów. Wyraźnie wzrastała mediana wieku i starzenie się społeczeństwa.

W krajach pozaeuropejskich stopa urodzeń była przeszło dwukrotnie wyższa w połowie lat 50. XX wieku niż w 4 krajach europejskich, a stopa zgonów prawie dwukrotnie wyższa, zaś przyrost naturalny był na ogół trzykrotnie wyższy. W końcu XX wieku w 8 krajach pozaeuropejskich (z wyjątkiem D. R. Kongo) stopa urodzeń w porównaniu z 1950 r. zmniejszyła się o około 20 punktów (czyli o połowę), a stopa zgonów była na ogół czterokrotnie niższa, natomiast przyrost naturalny w Kongo i Etiopii zwiększył się, w Tajlandii zmniejszył się przeszło trzykrotnie, w Iranie prawie dwukrotnie, w pozostałych 5 krajach tylko nieco zmalął i wynosił od 15,7‰ w Wietnamie do 23,3‰ na Filipinach.

Z punktu widzenia kształtowania się przyrostu naturalnego na początku XXI w. D. R. Kongo, Etiopia, Filipiny przeżywały nadal w pełni eksplozję demograficzną (II faza rozwoju), Egipt był w początkowej fazie III, Meksyk znajdował się w środkowej fazie III, Iran, Turcja i Wietnam w końcowej fazie III, a Tajlandia przeszła do fazy IV początkowej. Francja i W. Brytania znajdowały się w IV fazie końcowej, a Niemcy i Włochy w V fazie (starość demograficzna). Największe zmiany zaszły w Tajlandii, która przeszła z fazy II do IV, natomiast D. R. Kongo, Etiopia i Filipiny ciągle tak jak na początku lat 50. XX w. tkwią nadal w fazie II.

Duże zmiany w krajach pozaeuropejskich nastąpiły w płodności kobiet. W państwach europejskich płodność kobiet nie zapewnia reprodukcji prostej ludności. We wszystkich 13 analizowanych krajach nastąpił spadek stopy zgonów niemowląt, ale największy w krajach europejskich i w Tajlandii a najmniejszy w Kongo i Etiopii. W latach 1950–2000 wzrost odsetka dzieci w wieku 0–14 lat zanotowano w Kongo, Etiopii i Wietnamie. W pozostałych 10 krajach nastąpił spadek udziału dzieci w ogólnej liczbie mieszkańców, ale największy zanotowano w Tajlandii (aż o 18,6 pp). Spadek udziału młodzieży w wieku 15–24 lat w ogólnej liczbie mieszkańców nastąpił tylko w Tajlandii i Turcji. Spadek udziału osób w wieku 25–64 lat w okresie półwiecza nastąpił w Kongo, Etiopii, Iranie i w Wietnamie. Udział osób w wieku powyżej 64 lat zmniejszył się w porównaniu z 1950 r. w Kongo, Etiopii, Iranie i na Filipinach, a najbardziej wzrósł w krajach europejskich (we Włoszech o 9,9 pp).

Mediana wieku zmniejszyła się w latach 1950–2000 w Kongo, Etiopii, Iranie i w Wietnamie. W pozostałych krajach nastąpił wzrost mediany wieku, przy czym największy postęp w tym zakresie nastąpił w Tajlandii (o 11,5 lat) i we Włoszech (o 11,2 lat).

Ogólnie biorąc przebieg procesów demograficznych był bardzo zróżnicowany w analizowanych państwach. Był względnie zbliżony w 4 państwach europejskich. W pozostałych 9 państwach zmiany demograficzne były bardziej dynamiczne. Największe zmiany nastąpiły w Tajlandii, która w wyniku przeobrażeń demograficznych w 2007 r. pod wieloma względami upodobniła się częściowo do państw europejskich. W następnej kolejności po Tajlandii pod względem przeobrażeń i podobieństwa do państw europejskich była Turcja, potem Iran, Wietnam, Meksyk, Egipt i Filipiny. Natomiast D. R. Kongo i Etiopia odstawały w przebiegu zmian demograficznych wyraźnie od Egiptu i pozostałych 5 państw pozaeuropejskich i na początku XXI wieku były na etapie, w jakim w połowie XX wieku znajdowała się Turcja i Meksyk.

W przyszłości ludność państw pozaeuropejskich będąca przedmiotem niniejszych badań będzie upodabniać się pod względem przyrostu naturalnego, płodności i wieku do państw europejskich, a więc tempo przyrostu natural-

nego ludności będzie już minimalne. Dobrze by było, aby nie upodabniała się natomiast do państw Europy Zachodniej pod względem modelu konsumpcji i preferowanych niektórych wartości i żeby nie była tak podatna na wszechobecną reklamę. Chodzi w sumie o zachowanie własnej tożsamości i by świat nie stał się jedną globalną, sterowaną przez wszechwładny kapitał wioską.

The development of population in 13 big world states in the time framework: 1950–2050

Summary

The subject of investigation are countries which were rich in population – their demographic potential was above 50 millions but less than 100 millions. The countries where population was over 100 million were analysed in the 4th Rocznik Zyrardowski – volume VI. Among the analysed countries 4 are situated in Europe (France, Germany, Italy, UK), 3 in Africa (Egypt, Ethiopia and DR Congo), 5 in Asia (Philippines, Iran, Thailand, Turkey and Vietnam), one in Central America (Mexico). These countries represent very differentiated level of socio-economic development. The changes in population were different for each case.

Author analysed population development in the years 1950 – 2007. The prognosis for development in 2025-2050 was presented. Also the following factors were analysed:

- The birth and death rate
- Natural increase
- Infant mortality
- Total fertility
- The structure of sex and age of population
- Age medium index
- Average length of life
- Ageing index
- Dependency ratio
- Parent support ratio
- Potential support ratio

The consequences of abundant growth in population were discussed at the final part of article. The development in demographic processes was very differentiated in the analysed countries. The most similar was in 4 European countries. The biggest difference was in case of DR Congo and Ethiopia. The biggest similarity in the demographic processes was in case of Thailand. After it followed Turkey, Iran, Vietnam, Mexico, Egypt and Philippines.